

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародних відносин
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Кадука Андрія Леонідовича

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)

на тему **Перспективи торговельних відносин між Україною та ЄС**

(повна назва теми)

за матеріалами

(повна назва бази дослідження)

науковий керівник **к.е.н., доцент**

(наук. ступінь, вчене звання)

(підпис)

Єгорова І.Г.

(прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту в ЕК

Протокол засідання кафедри
від «08» червня 2026р. № 12

Завідувач кафедри

(підпис)

д.е.н., доцент **І. МАКСИМОВА**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ**

ННІ/факультет	Навчально-науковий інститут економіки та бізнес-освіти
Кафедра	міжнародної економіки
Спеціальність	292 Міжнародні економічні відносини
Форма навчання	заочна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри _____ **І. МАКСИМОВА**
(підпис) (Прізвище, ініціали)
«15» червня 2026 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ
Кадука Андрія Леонідовича**

- Тема роботи **Перспективи торговельних відносин між Україною та ЄС**
Керівник роботи Єгорова Ірина Геннадіївна, к.е.н., доцент
затверджено наказом закладу вищої освіти від «06» квітня 2026 р. № 234-ст
- Строк подання здобувачем роботи «15» червня 2026 р.
- Зміст кваліфікаційної бакалаврської роботи, об'єкт, предмет та мета дослідження:

Розділ 1. Теоретичні засади міжнародних торговельних відносин

- 1.1. Сутність міжнародних торговельних відносин
- 1.2. Регулювання міжнародних торговельних відносин
- 1.3. Система показників розвитку міжнародної торгівлі

Висновки до розділу 1

Розділ 2. Аналіз торговельної співпраці України з країнами ЄС

- 2.1. Місце країн ЄС в системі міжнародної торгівлі
- 2.2. Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС
- 2.3. Розвиток напрямів співпраці України з країнами ЄС в умовах війни

Висновки до розділу 2

Розділ 3. Проблеми та перспективи розширення торговельних відносин України з країнами ЄС

- 3.1. Проблеми розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС
- 3.2. Шляхи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграції

Висновки до розділу 3

Висновки

Список використаних джерел

Об'єкт дослідження: розвиток міжнародної торгівлі країн Євросоюзу і України.

Предмет дослідження: організаційно-економічні передумови і організаційно-економічний механізм міжнародної економічної взаємодії країн ЄС і України, науково-методичні, практичні і інституціональні аспекти лібералізації міжнародних економічних відносин.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи: удосконалення теоретико-методологічних засад та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічних передумов розвитку торговельного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу в умовах посилення безпекових ризиків.

5. Дата видачі завдання «06» квітня 2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної бакалаврської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка керівника про виконання етапів (дата, підпис)
1	Підготовка розділу 1	24.04.2026 р.	24.04.2026 р.
2	Підготовка розділу 2	11.05.2026 р.	11.05.2026 р.
3.	Підготовка розділу 3	01.06.2026 р.	01.06.2026 р.
4	Перевірка кваліфікаційної бакалаврської роботи на наявність ознак академічного плагіату за допомогою програми StrikePlagiarism	до 04.06.2026 р.	04.06.2026 р.
5	Отримання відгуку від наукового керівника	до 12.06.2026 р.	12.06.2026 р.
6	Подання кваліфікаційної роботи на перегляд завідувачу кафедри	до 15.06.2026 р.	15.06.2026 р.
7	Реєстрація завершеної кваліфікаційної роботи	15.06.2026 р.	Реєстраційний № 13 «15» червня 2026 р.
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи на кафедрі	15.06.2026 р.	15.06.2026 р.
	Підготовка до захисту в ЕК	до 16.06.2026 р.	до 16.06.2026 р.

Завдання підготував науковий керівник

(підпис) І. ЄГОРОВА
(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

Завдання одержав

(підпис) А. КАДУК
(Ініціал, ПРІЗВИЩЕ)

АНОТАЦІЯ

Кадук Андрій Леонідович. Перспективи торговельних відносин між Україною та ЄС. – Рукопис. Кваліфікаційна бакалаврська робота за спеціальністю 292 Міжнародні економічні відносини. Державний університет економіки і технологій. Кривий Ріг, 2026.

80 с., 6 табл., 4 рис., 42 літ. джерела.

У кваліфікаційній бакалаврській роботі розглянуто проблеми та перспективи розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС. Особливу увагу приділено аналізу динаміки та структури торговельної співпраці України з Європейським Союзом. У роботі розкрито сутність та відображено інструменти регулювання міжнародних торговельних відносин. Охарактеризовано систему показників розвитку міжнародної торгівлі. Визначено місце країн ЄС в системі міжнародної торгівлі. Проведено детальний аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. Обґрунтовані перспективні напрями співпраці України з країнами ЄС в умовах війни. Узагальнено основні проблеми розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС. Запропоновано шляхи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграції.

Практичне значення роботи полягає у розробленні рекомендацій щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки в умовах сучасних глобальних викликів і посилення безпекових ризиків. Запропоновані заходи щодо активізації торговельних відносин між Україною та ЄС можуть бути використані органами державної влади, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та науковими установами під час формування стратегій розвитку міжнародної торгівлі та поглиблення економічної інтеграції України до європейського економічного простору.

Ключові слова: міжнародні торговельні відносини, торговельна співпраця, країни ЄС, зовнішньоторговельна діяльність, товарна структура, Світова організація торгівлі (СОТ), міжнародний ринок, ринок ЄС, євроінтеграція.

ЗМІСТ

	стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	6
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	11
1.1. Сутність міжнародних торговельних відносин	11
1.2. Регулювання міжнародних торговельних відносин	17
1.3. Система показників розвитку міжнародної торгівлі	23
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС	32
2.1. Місце країн ЄС в системі міжнародної торгівлі	32
2.2. Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС	41
2.3. Розвиток напрямів співпраці України з країнами ЄС в умовах війни	48
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС	58
3.1. Проблеми розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС	58
3.2. Шляхи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграції	64
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВОІВ – Всесвітня організація інтелектуальної власності

ЄС – Європейський Союз

МВФ – Міжнародного Валютного Фонду

МОП – Міжнародна організація праці

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПВЗВТ – Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі

РУВТ – регіональні угоди про вільну торгівлю

СОТ – Світова організація торгівлі

ВСТУП

Економічний розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від ефективності внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Світовий досвід свідчить, що жодна країна не змогла досягти високого рівня економічної ефективності, залишаючись ізольованою від міжнародної економічної системи. В умовах поглиблення глобалізаційних процесів зростає значення торговельно-економічних відносин між країнами.

Міжнародна торгівля як одна з ключових форм міжнародних економічних відносин виступає важливим чинником економічного зростання, сприяє підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, покращенню рівня життя населення та забезпеченню більш повного задоволення суспільних потреб.

Сучасні глобальні процеси та геополітичні виклики, зокрема повномасштабна війна в Україні, суттєво впливають на функціонування світової економіки та систему міжнародних торговельних відносин.

В умовах зростання безпекових ризиків особливої актуальності набуває дослідження трансформації торговельних потоків між Україною та Європейським Союзом. Розвиток торговельно-економічних відносин між сторонами відбувається в умовах значних змін у міжнародному середовищі, що потребує адаптації логістичних маршрутів, торговельної політики та економічних стратегій.

Україна, яка послідовно реалізує курс на інтеграцію до європейського економічного простору, стикається з низкою викликів, серед яких забезпечення безперебійності постачань, відновлення та модернізація виробничого потенціалу, а також підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів на міжнародних ринках. Водночас зазначені процеси спричинили суттєві зміни у структурі та напрямках торговельних потоків між Україною та ЄС, що зумовлює необхідність їх комплексного аналізу.

Дослідження наслідків трансформації торговельних зв'язків є важливим для розроблення ефективних механізмів адаптації економіки до нових умов функціонування та забезпечення сталого економічного розвитку. Крім того, структурні зміни у зовнішній торгівлі створюють нові можливості для

поглиблення співробітництва між Україною та Європейським Союзом. Виявлення таких можливостей і формування дієвих інструментів їх реалізації сприятимуть зміцненню економічних і політичних відносин між сторонами, а також створенню передумов для довгострокового розвитку та успішної інтеграції України до європейського економічного простору.

Проблематика розвитку торговельних відносин між Україною та Європейським Союзом є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у вивчення цієї тематики зробили З. Дарвас, К. Мартінс, А. Сапір, І. Ліщинський, Є. Савельєв, В. Куриляк та Ю. Бергман.

Зокрема, З. Дарвас і К. Мартінс досліджували вплив війни в Україні на міжнародну торгівлю, приділяючи особливу увагу трансформації торговельних потоків та особливостям розвитку торговельно-економічних відносин між Україною та Європейським Союзом в умовах нових геополітичних викликів.

А. Сапір аналізував перспективи прискореної інтеграції України до ЄС, а також можливі зміни у двосторонніх торговельних відносинах між сторонами.

І. Ліщинський вивчав питання територіальної когезії та регіональної безпеки Європейського Союзу, акцентуючи увагу на ролі активізації торговельно-економічного співробітництва з Україною.

В. Куриляк та Є. Савельєв досліджували особливості розвитку торговельної взаємодії між Україною та країнами Вишеградської групи в контексті реалізації ініціативи Східного партнерства.

Незважаючи на вагомий науковий доробок зазначених учених, питання трансформації торговельних потоків між Україною та Європейським Союзом в умовах повномасштабної війни та сучасних економічних викликів потребують подальшого комплексного дослідження, що зумовлює актуальність обраної теми.

Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є удосконалення теоретико-методологічних засад та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічних передумов розвитку торговельного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу в умовах посилення безпекових ризиків.

Відповідно до мети дослідження в дипломній роботі поставлено і вирішено такі **задачі**:

- розкрити сутність міжнародних торговельних відносин;
- визначити форми і методи регулювання міжнародних торговельних відносин;
- охарактеризувати систему показників розвитку міжнародної торгівлі;
- визначити місце країн ЄС в системі міжнародної торгівлі;
- провести аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС;
- охарактеризувати розвиток напрямків співпраці України з країнами ЄС в умовах війни;
- дати характеристику основних проблем розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС;
- визначити перспективи та напрями розширення торговельної співпраці України з країнами ЄС та визначити шляхи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграції.

Об'єктом дослідження є розвиток міжнародної торгівлі країн Євросоюзу і України.

Предметом дослідження є організаційно-економічні передумови і організаційно-економічний механізм міжнародної економічної взаємодії країн ЄС і України, науково-методичні, практичні і інституціональні аспекти лібералізації міжнародних економічних відносин.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання, що дав змогу розглядати процеси розвитку торговельно-економічних відносин між Україною та Європейським Союзом у їх взаємозв'язку та динаміці. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: метод теоретичного узагальнення – для систематизації та поглиблення теоретичних засад міжнародної торгівлі й торговельного співробітництва між Україною та ЄС; методи аналізу та синтезу – для дослідження теоретичних основ функціонування світового господарства та оцінки сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин; метод статистичного аналізу – для оцінювання динаміки та структури зовнішньої торгівлі України й країн

Європейського Союзу, а також аналізу розвитку інвестиційного співробітництва в умовах економічної лібералізації; метод структурного аналізу та порівняння – для дослідження товарної структури взаємної торгівлі, виявлення змін у торговельних потоках та оцінювання перспектив подальшої економічної інтеграції України до Європейського Союзу; графічний метод – для наочного відображення результатів дослідження та тенденцій розвитку торговельно-економічних відносин. Застосування зазначених методів забезпечило комплексність і обґрунтованість отриманих результатів дослідження.

Інформаційну основу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України та Європейського Союзу у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, матеріали та статистичні дані Світової організації торгівлі, офіційні дані Державної служби статистики України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітичні звіти Європейської комісії та Організації Об'єднаних Націй, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам міжнародної торгівлі та європейської інтеграції, а також результати власних досліджень і узагальнень автора.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні основних напрямів і перспектив розвитку торговельно-економічного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу, а також у розробленні науково-практичних рекомендацій щодо підвищення міжнародної конкурентоспроможності української економіки в умовах сучасних глобальних викликів і посилення безпекових ризиків. Запропоновані рекомендації можуть бути використані органами державної влади, суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та науковими установами під час формування стратегій розвитку міжнародної торгівлі та поглиблення економічної інтеграції України до європейського економічного простору.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

1.1. Сутність міжнародних торговельних відносин

Міжнародна торгівля посідає центральне місце в системі міжнародних економічних відносин, виступаючи одночасно передумовою та результатом міжнародного поділу праці. У процесі історичного розвитку вона пройшла тривалий шлях від поодиноких і нерегулярних зовнішньоторговельних операцій до масштабного та довгострокового торговельно-економічного співробітництва між країнами. Важливим чинником активізації міжнародного товарообміну стала науково-технічна революція, яка сприяла поглибленню спеціалізації виробництва, розвитку транспортної інфраструктури та вдосконаленню засобів комунікації.

Специфіка сучасного етапу розвитку міжнародної торгівлі проявляється через її динамічне зростання, диверсифікацію форм і методів здійснення торговельних операцій, а також посилення взаємозалежності національних економік. Як центральна ланка світогосподарських зв'язків, міжнародна торгівля об'єднує більшість країн світу в єдину глобальну економічну систему [8, с. 39]. Водночас вона є важливим інструментом економічного розвитку держав, сприяючи підвищенню продуктивності праці, ефективному використанню ресурсного потенціалу, розширенню ринків збуту та зміцненню конкурентоспроможності національної економіки.

На сучасному етапі зовнішня торгівля перетворилася на одну з ключових сфер економічної діяльності держави, суттєво впливаючи на темпи економічного зростання як окремих країн, так і світової економіки загалом [14, с. 102]. Її значення як важливого чинника економічного розвитку підтверджено численними теоретичними та емпіричними дослідженнями і визнається широким колом науковців. Формування міжнародних товаропотоків

визначається комплексом економічних, політичних, соціальних та інституційних факторів. В умовах глобалізації світового господарства, поглиблення міжнародної спеціалізації та зростання потреб у ресурсному забезпеченні економічного розвитку відбуваються суттєві зміни у структурі та географії світових товарних потоків. Водночас розширення мережі регіональних торговельних об'єднань, укладання міжнародних торговельних угод і розширення діяльності Світова організація торгівлі сприяють поглибленню економічної взаємодії між країнами. Разом із позитивними наслідками ці процеси створюють нові виклики та ризики для забезпечення міжнародної економічної безпеки, посилюючи взаємозалежність національних економік і їхню вразливість до зовнішніх шоків [12, с. 74].

В науковій літературі існує декілька наукових підходів до визначення поняття «міжнародна торгівля» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування поняття «міжнародна торгівля»

Автор 1	Джерело 2	Підхід до визначення 3
Сміт А.	«Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776)	Міжнародна торгівля — це процес обміну товарами та послугами між різними країнами. Вона дозволяє кожній країні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, які вони можуть виробляти з найменшими витратами, та обмінювати їх на товари, які виробляються в інших країнах з меншими витратами.
Рікардо Д.	«Принципи політичної економії та оподаткування» (1817)	Міжнародна торгівля базується на принципі порівняльних переваг, коли країни спеціалізуються на виробництві тих товарів, де вони мають відносну перевагу, і торгують ними з іншими країнам.
Міллер Дж. С.	«Принципи політичної економії» (1848)	Міжнародна торгівля — це форма економічної діяльності, при якій країни обмінюються продуктами своїх національних економік. Вона базується на принципах вигоди від обміну та економії від масштабів.
Гекшер Е., Олін Б.	«Гекшер-Олінська теорія міжнародної торгівлі» (1933)	Міжнародна торгівля — це процес обміну товарами та послугами між країнами, який зумовлений різницею у забезпеченості ресурсами та технологіями. Вона дозволяє країнам отримувати вигоди від спеціалізації та торгівлі.

Продовження табл. 1.1

1	2	3
Самуельсон П., Нордгаус В.	«Економіка» (1948)	Міжнародна торгівля дозволяє країнам обмінюватися продуктами та послугами, що призводить до підвищення ефективності, зростання економічного добробуту та розширення ринку. Вона базується на принципах абсолютних та порівняльних переваг.
Кругман П., і Обстфельд М.	«Міжнародна економіка: теорія та політика» (1988)	Міжнародна торгівля — це обмін товарами та послугами між країнами, що виникає внаслідок різниць у технологіях, ресурсах, споживчих вподобаннях і політиці. Вона сприяє економічному зростанню, ефективності та конкуренції.

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [5; 6; 8; 10; 12; 13; 14; 18]

Значний внесок у розвиток теорії міжнародної торгівлі зробив видатний шотландський економіст і філософ XVIII століття Адам Сміт. Його погляди на природу та закономірності міжнародної торгівлі були викладені у фундаментальній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) [10, с. 80].

У межах теорії абсолютних переваг А. Сміт, на відміну від представників меркантилізму, стверджував, що багатство нації визначається не обсягом накопичених дорогоцінних металів, а її здатністю ефективно виробляти товари та послуги [18, с. 30]. Учений доводив, що міжнародна торгівля повинна ґрунтуватися на спеціалізації країн у виробництві тих товарів, щодо яких вони мають абсолютні переваги за витратами виробництва. Відповідно, найважливішим завданням держави є не накопичення золота та срібла, а створення сприятливих умов для розвитку виробництва, поглиблення поділу праці та розширення кооперації, що сприяють зростанню продуктивності праці та національного добробуту [13, с. 50].

Теорія абсолютних переваг ґрунтується на припущенні про наявність взаємної вигоди від міжнародного поділу праці та міжнародної торгівлі. Згідно з цією теорією, країна повинна спеціалізуватися на виробництві та експорті тих

товарів, у виробництві яких вона має абсолютні переваги, тобто несе нижчі витрати порівняно з іншими країнами.

Важливим елементом економічних поглядів Адам Сміт була підтримка принципів економічного лібералізму. Учений виступав за свободу конкуренції як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках, обґрунтовуючи необхідність мінімального втручання держави в економічні процеси та функціонування механізмів вільного ринку.

Подальший розвиток класичної теорії міжнародної торгівлі пов'язаний з працями Девід Рікардо, який сформулював теорію порівняльних переваг. На відміну від теорії абсолютних переваг А. Сміта, концепція Д. Рікардо доводить, що міжнародна торгівля може бути взаємовигідною навіть у тому випадку, коли одна країна не має абсолютних переваг у виробництві жодного товару. Теорія порівняльних переваг ґрунтується на низці припущень [6]:

- свобода міжнародної торгівлі та відсутність торговельних бар'єрів;
- постійний рівень витрат виробництва;
- відсутність міжнародної мобільності робочої сили;
- відсутність транспортних витрат;
- незмінний рівень технологічного розвитку та відсутність технічного прогресу;
- повна зайнятість ресурсів у національній економіці;
- наявність лише одного фактора виробництва — праці.

Д. Рікардо розвинув ідеї А. Сміта щодо переваг вільної торгівлі, доповнивши їх принципом порівняльних переваг. Учений довів, що вигоди від міжнародної торгівлі можуть отримувати всі країни, навіть якщо одна з них має абсолютні переваги у виробництві всіх товарів. На відміну від внутрішнього ринку, де фактори виробництва є відносно мобільними, на міжнародному рівні їхня мобільність є суттєво обмеженою. Саме тому основою міжнародної спеціалізації та взаємовигідної торгівлі виступають не абсолютні, а порівняльні переваги [10, с. 80].

Теорія порівняльних переваг стала важливим етапом розвитку економічної науки та заклала теоретичні основи сучасного розуміння міжнародної спеціалізації, доводячи, що міжнародна торгівля здатна забезпечувати економічні вигоди всім її учасникам незалежно від рівня їхньої продуктивності.

Важливим елементом теорії порівняльних переваг є поняття альтернативної вартості (витрат заміщення), яке використовується для оцінки відносної ефективності виробництва товарів. Альтернативна вартість визначається через співвідношення витрат праці на виробництво різних товарів і показує, від виробництва якої кількості одного товару необхідно відмовитися заради виробництва додаткової одиниці іншого товару. Іншими словами, альтернативна вартість являє собою кількість робочого часу, необхідного для виробництва одиниці одного товару, виражену через витрати робочого часу на виробництво одиниці іншого товару [5, с. 34].

Подальший розвиток теорії міжнародної торгівлі та пояснення причин формування порівняльних переваг були запропоновані у першій половині ХХ століття шведськими економістами Елі Хекшер та Бертіль Олін.

Вихідними постулатами теорії Хекшера–Оліна є такі положення [18, с. 31]:

- у моделі розглядаються дві країни та два товари, аналогічно до теорій абсолютних і порівняльних переваг;
- виробництво товарів ґрунтується на використанні двох факторів виробництва – праці та капіталу, при цьому один товар є трудомістким, а інший – капіталомістким;
- країни відрізняються забезпеченістю факторами виробництва: одна країна має відносний надлишок капіталу, інша – відносний надлишок праці. Водночас товари характеризуються різною факторною інтенсивністю, тобто для виробництва одного товару переважно використовується праця, а для іншого – капітал.

Ключовими припущеннями теорії є відмінності у факторній інтенсивності товарів і факторній насиченості країн, що зумовлюють виникнення міжнародної торгівлі та формування порівняльних переваг.

Теорія економії на масштабах виробництва, розроблена П. Кругманом, не ґрунтується на концепціях порівняльних переваг або співвідношення факторів виробництва. На відміну від традиційних теорій міжнародної торгівлі, підхід П. Кругмана враховує два ключові економічні явища – ефект масштабу виробництва та монополістичну конкуренцію. Теорія виходить із припущення про існування різного ступеня монополізації ринків і можливість неоптимального використання факторів виробництва.

Відповідно до теорії П. Кругмана, зростання масштабів виробництва та зниження середніх витрат стимулюють країни до спеціалізації на випуску окремих видів продукції та розвитку міжнародного обміну технологічно подібними, але диференційованими товарами. При цьому міжнародна торгівля може бути взаємовигідною навіть між країнами з однаковою забезпеченістю факторами виробництва, оскільки її джерелом виступають не відмінності у ресурсному забезпеченні, а переваги, пов'язані з економією на масштабах і розширенням асортименту продукції [19, с. 15].

Таким чином, теорія економії на масштабах виробництва пояснює міжнародну торгівлю між країнами, які мають подібну забезпеченість факторами виробництва, коли незначні відмінності у їх факторонасиченості не можуть бути достатньою причиною для виникнення взаємного товарообміну. Крім того, ця теорія обґрунтовує торгівлю технологічно подібною або однорідною, але диференційованою продукцією між економічно схожими країнами.

Відповідно до положень теорії, у країнах із містким внутрішнім ринком доцільно розміщувати виробництва, для яких характерне зростання економічного ефекту внаслідок розширення масштабів виробництва. Основним припущенням концепції є те, що розвинені країни забезпечені факторами виробництва приблизно в однакових пропорціях. За таких умов міжнародна торгівля між ними стає економічно вигідною завдяки спеціалізації на

виробництві різних видів продукції, що дає змогу знижувати середні витрати внаслідок масового виробництва та реалізовувати переваги економії на масштабах.

Розвиток міжнародної торгівлі сприяє збільшенню кількості виробників, розширенню асортименту товарів і посиленню конкуренції на ринку, що, своєю чергою, зумовлює зниження цін для споживачів.

У своїх висновках П. Кругман доводить, що міжнародна торгівля сприяє зростанню реальної заробітної плати, обсягів виробництва та загального добробуту країн-учасниць. Таким чином, його модель підтверджує, що кожна країна потенційно може отримувати вигоди від участі у міжнародній торгівлі. Концепція П. Кругмана також дає змогу пояснити причини розвитку торгівлі між державами зі схожими економічними характеристиками. На думку вченого, забезпеченість факторами виробництва визначає лише загальне коло товарів, які можуть бути предметом міжнародного обміну, тоді як у межах цього кола вирішальне значення для розвитку зовнішньої торгівлі та отримання вигод від неї мають диференціація продукції й економія на масштабах виробництва [18, с. 32].

Таким чином, аналіз основних теорій міжнародної торгівлі свідчить про відсутність єдиного універсального підходу до пояснення закономірностей її розвитку. Кожна з теорій акцентує увагу на окремих факторах і механізмах формування міжнародного товарообміну, що відображає складність і багатогранність сучасних торговельних відносин.

1.2. Регулювання міжнародних торговельних відносин

Міжнародна торгівля є однією з ключових складових світового господарства, яка суттєво впливає на економічний розвиток країн. Вона сприяє розширенню ринків збуту товарів і послуг, підвищенню конкурентоспроможності національних виробників, забезпеченню доступу до

необхідних ресурсів, технологій та інвестицій. Завдяки участі у міжнародному поділі праці країни отримують можливість більш ефективно використовувати наявні фактори виробництва та реалізовувати свої конкурентні переваги.

Вплив міжнародної торгівлі на національні економіки є неоднозначним. З одного боку, вона сприяє підвищенню ефективності виробництва, зростанню продуктивності праці, розширенню асортименту товарів і послуг та збільшенню можливостей вибору для споживачів. З іншого боку, посилення міжнародної конкуренції може негативно позначатися на окремих галузях економіки, спричиняти скорочення виробництва у неконкурентоспроможних секторах, деіндустріалізацію окремих регіонів, а також погіршення умов праці та зайнятості населення [17, с. 32].

У зв'язку з цим важливого значення набуває регулювання міжнародної торгівлі на національному та міжнародному рівнях. Його основною метою є забезпечення збалансованого розвитку торговельних відносин, захист економічних інтересів держав, підтримка справедливої конкуренції та мінімізація можливих негативних наслідків глобалізації для окремих секторів економіки.

Отже, регулювання міжнародної торгівлі є важливим інструментом державної економічної політики, який дає змогу мінімізувати негативні наслідки зовнішньоторговельної діяльності, захищати національні економічні інтереси та забезпечувати справедливі умови конкуренції на світовому ринку.

Інструменти регулювання міжнародної торгівлі залежно від рівня їх застосування можна поділити на багатосторонні та двосторонні. Така класифікація відображає механізми координації торговельної політики між державами та особливості формування міжнародних торговельних відносин.

Багатосторонні інструменти регулювання ґрунтуються на участі значної кількості країн у міжнародних організаціях та угодах, що встановлюють загальні правила ведення міжнародної торгівлі. До них належать угоди в межах Світової організація торгівлі (СОТ), міжнародні конвенції та договори, а також діяльність таких міжнародних інституцій, як Міжнародна організація праці (МОП) та

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Багатостороннє регулювання спрямоване на забезпечення прозорих і недискримінаційних умов міжнародної торгівлі, усунення торговельних бар'єрів та врегулювання торговельних спорів між країнами.

Центральне місце серед багатосторонніх інструментів регулювання міжнародної торгівлі займає угода про заснування Світової організації торгівлі (СОТ), підписана у 1994 році в рамках завершення Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів. Ця угода є правовою основою функціонування СОТ та визначає основні принципи й правила регулювання міжнародної торгівлі товарами, послугами та об'єктами інтелектуальної власності.

Важливу роль у системі міжнародного економічного регулювання також відіграє Міжнародна організація праці (МОП) – спеціалізована міжнародна організація, діяльність якої спрямована на формування та впровадження міжнародних трудових стандартів. Основною метою МОП є сприяння гідним умовам праці, захист прав працівників, забезпечення соціальної справедливості та розвиток соціального діалогу між державою, роботодавцями та працівниками.

Основними інструментами діяльності МОП є міжнародні конвенції та рекомендації, які встановлюють мінімальні стандарти у сфері праці, зайнятості, соціального захисту, охорони праці та недискримінації. Використання цих інструментів сприяє гармонізації трудового законодавства різних країн і забезпеченню належного рівня соціальних гарантій у глобальній економіці.

Важливе місце в системі багатостороннього регулювання міжнародних економічних відносин займає Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Основною метою діяльності цієї організації є розвиток міжнародної системи охорони прав інтелектуальної власності, забезпечення правового захисту результатів творчої та інноваційної діяльності, а також сприяння науково-технічному прогресу та поширенню інновацій. Діяльність ВОІВ ґрунтується на міжнародних договорах і конвенціях, серед яких важливе значення мають Паризька конвенція про охорону промислової власності,

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів та інші міжнародні угоди, що визначають стандарти охорони інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

Важливим інструментом регулювання міжнародної торгівлі є також регіональні угоди про вільну торгівлю (РУВТ), які укладаються між двома або кількома країнами з метою створення сприятливих умов для розвитку взаємної торгівлі. Такі угоди передбачають поступове або повне усунення торговельних бар'єрів, зниження митних тарифів, розширення доступу до національних ринків та гармонізацію окремих норм торговельного регулювання. Реалізація положень РУВТ сприяє поглибленню економічної інтеграції та активізації торговельно-економічного співробітництва між країнами-учасниками.

Серед основних інструментів державного регулювання міжнародної торгівлі важливе місце посідають тарифні та нетарифні бар'єри. Тарифні бар'єри передбачають встановлення митних платежів на імпортовані товари, що впливає на їх кінцеву вартість та конкурентоспроможність на внутрішньому ринку. Залежно від способу нарахування мита поділяються на специфічні, які встановлюються у фіксованому розмірі на одиницю товару, та адвалорні, розмір яких визначається у відсотках до митної вартості товару.

Нетарифні бар'єри охоплюють широкий спектр адміністративних, технічних та економічних заходів, що впливають на умови доступу іноземних товарів до внутрішнього ринку. До них належать технічні регламенти та стандарти, процедури сертифікації, ліцензування, імпорتنі квоти, санітарні та фітосанітарні заходи, екологічні вимоги та інші обмеження.

Такі інструменти можуть використовуватися як для захисту національних інтересів і безпеки споживачів, так і для обмеження доступу іноземної продукції на внутрішній ринок.

Невід'ємним елементом системи регулювання міжнародної торгівлі є механізми врегулювання торговельних спорів. До основних механізмів вирішення спорів належать переговори, консультації, посередництво, арбітраж та судові процедури. Їх використання сприяє забезпеченню стабільності

міжнародних торговельних відносин, дотриманню міжнародних норм і запобіганню ескалації торговельних конфліктів [17, с. 34].

Двосторонні інструменти регулювання реалізуються через угоди між двома державами та визначають умови їх взаємного торговельно-економічного співробітництва. До таких інструментів належать угоди про вільну торгівлю, договори про сприяння та взаємний захист інвестицій, тарифні угоди, а також інші міждержавні домовленості, спрямовані на розвиток торговельних відносин.

Розглянемо їх детальніше [22; 26; 27].

1. Тарифи – це обов’язкові митні платежі, що стягуються з товарів під час їх ввезення на митну територію країни або, в окремих випадках, під час вивезення за її межі. Основною метою застосування тарифів є захист національних виробників від іноземної конкуренції, а також поповнення доходів державного бюджету.

2. Квоти – це кількісні обмеження на обсяги товарів, які можуть бути імпортовані або експортовані протягом визначеного періоду. Їх застосування спрямоване на захист внутрішнього ринку, підтримку національних виробників або стабілізацію ринкової кон’юнктури.

3. Санітарні та фітосанітарні заходи – це сукупність норм, правил і процедур, спрямованих на забезпечення безпечності харчових продуктів, захист здоров’я людей, тварин і рослин від ризиків, пов’язаних із поширенням хвороб, шкідників або забруднюючих речовин. Застосування таких заходів сприяє захисту споживачів та підтриманню належних стандартів якості продукції.

4. Антидемпінгові заходи – це спеціальні інструменти торговельного захисту, які застосовуються у випадках імпорту товарів за цінами, нижчими за їх справедливу ринкову вартість або собівартість виробництва. Метою таких заходів є запобігання недобросовісній конкуренції та захист національних виробників від збитків, завданих демпінговим імпортом.

5. Субсидії – це фінансова підтримка, яку держава надає підприємствам або окремим галузям економіки з метою підвищення їх конкурентоспроможності, стимулювання виробництва, експорту чи розвитку

пріоритетних напрямів господарської діяльності. Субсидії можуть сприяти модернізації виробництва та економічному зростанню.

6. Вільна торгівля – це форма організації міжнародних торговельних відносин, яка передбачає мінімізацію або повне усунення тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі між країнами. Вільна торгівля сприяє розширенню доступу до зовнішніх ринків, посиленню конкуренції, підвищенню ефективності виробництва та зниженню цін для споживачів.

7. Відкриті державні закупівлі – це система організації закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти, яка передбачає забезпечення рівного доступу до участі в тендерах як національних, так і іноземних постачальників. Такий підхід сприяє розвитку конкуренції, підвищенню прозорості використання бюджетних коштів, зниженню вартості державних закупівель та покращенню якості товарів і послуг.

8. Інвестиційна політика – це сукупність заходів державного регулювання, спрямованих на створення сприятливих умов для залучення внутрішніх та іноземних інвестицій. До таких заходів належать податкові пільги, державна підтримка інвестиційних проєктів, стимулювання інноваційної діяльності, розвиток інфраструктури та вдосконалення інституційного середовища.

9. Захист прав інтелектуальної власності – це система правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на охорону результатів творчої та інноваційної діяльності, зокрема авторських прав, патентів, торговельних марок і промислових зразків.

Отже, регулювання міжнародної торгівлі здійснюється за допомогою широкого спектра тарифних і нетарифних інструментів, кожен з яких має як переваги, так і потенційні недоліки. Ефективність їх застосування залежить від цілей економічної політики держави, рівня її економічного розвитку та міжнародних зобов'язань. Оптимальне поєднання інструментів торговельної політики дає змогу забезпечити захист національних економічних інтересів, підтримати конкурентоспроможність вітчизняних виробників та сприяти інтеграції країни у світове господарство.

1.3. Система показників розвитку міжнародної торгівлі

Для оцінки стану та тенденцій розвитку міжнародної торгівлі використовується система кількісних і якісних показників, які можна об'єднати у сім основних груп: обсягові (абсолютні), результуючі, структурні, показники інтенсивності, ефективності, динаміки та зіставлення. Така класифікація дає змогу комплексно аналізувати масштаби, структуру, результативність і тенденції розвитку міжнародних торговельних відносин.

У сучасних умовах глобалізації показники міжнародної торгівлі набувають особливого значення як інструмент оцінювання рівня залученості країн до світового господарства.

Одним із найважливіших абсолютних показників є зовнішньоторговельний обіг, який характеризує загальний обсяг зовнішньої торгівлі країни за певний період. Він визначається як сума вартості експорту та імпорту товарів і послуг та відображає рівень участі країни у міжнародному торговельному обміні.

Зовнішньоторговельний обіг розраховується за формулою:

$$\text{ЗТО} = \text{E} + \text{I}, \quad (1.1)$$

де ЗТО – зовнішньоторговельний обіг;

E – обсяг експорту (у вартісних одиницях);

I – обсяг імпорту (у вартісних одиницях).

Чим вищим є значення зовнішньоторговельного обігу, тим активнішою є участь країни у міжнародній торгівлі. Водночас для повної оцінки зовнішньоторговельної діяльності цей показник доцільно аналізувати разом з іншими індикаторами, зокрема торговельним балансом, коефіцієнтами покриття імпорту експортом, експортною та імпортною квотами.

Показники експорту та імпорту розраховуються кожною країною як у натуральному, так і у вартісному вираженні. Вартісні показники первинно обчислюються у національній валюті, після чого для забезпечення міжнародної порівнянності, як правило, переводяться в долари США. Водночас окремі країни,

особливо ті, що характеризуються високими темпами інфляції, здійснюють облік зовнішньоторговельних операцій безпосередньо в доларах США.

Для аналізу реальної динаміки міжнародної торгівлі використовується показник фізичного обсягу зовнішньої торгівлі, який характеризує зміни обсягів експорту або імпорту в незмінних (порівнянних) цінах базисного періоду. Використання цього показника дає змогу оцінити рух товарної маси без впливу інфляційних процесів і коливань світових цін, що забезпечує більш об'єктивний аналіз тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі.

Індекс фізичного обсягу розраховується за формулою:

$$I_{\phi} = \sum \frac{q_1 P_{\phi}}{q_0 P_0} \quad (1.2)$$

де I_{ϕ} – індекс фізичного обсягу;

q_1 – кількість товару в звітному періоді;

q_0 – кількість товару в базисному періоді;

P_1 – ціна товару в звітному періоді;

P_0 – ціна товару в базисному періоді.

Важливим джерелом інформації для оцінки стану міжнародних економічних відносин є баланси міжнародних розрахунків, у яких відображаються результати зовнішньоекономічної діяльності країни та її взаємодії зі світовим господарством. Саме через систему міжнародних розрахунків здійснюється облік усіх економічних операцій між резидентами певної держави та рештою світу.

Баланси міжнародних розрахунків являють собою систему статистичних показників, що відображають співвідношення грошових вимог і зобов'язань країни щодо інших держав, а також обсяги міжнародних надходжень і платежів за певний період. Вони дають змогу оцінити стан зовнішньоекономічних зв'язків, рівень фінансової стійкості країни та її участь у міжнародному русі товарів, послуг, капіталів і фінансових ресурсів.

До результуючих показників міжнародної торгівлі належать сальдо торговельного балансу, сальдо балансу послуг, сальдо поточного рахунку платіжного балансу, індекс умов торгівлі, індекс концентрації експорту,

коефіцієнт імпортової залежності країни та інші показники, які характеризують стан зовнішньоторговельної діяльності з погляду збалансованості експортно-імпортних операцій, ефективності зовнішньоекономічних зв'язків і позицій країни у світовій торговельній системі.

Сальдо (від італ. *Saldo* – розрахунок, залишок) – різниця між грошовими надходженнями і витратами за певний проміжок часу.

Сальдо торговельного балансу розраховується за формулою:

$$C_T = E_T - I_T, \quad (1.3)$$

де C_T – сальдо торговельного балансу;

E_T – вартість товарного експорту;

I_T – вартість товарного імпорту.

Якщо обсяг експорту (надходжень) перевищує обсяг імпорту (платежів), формується додатне сальдо, а торговельний баланс вважається активним. У випадку, коли імпорт перевищує експорт, виникає від'ємне сальдо, а торговельний баланс є пасивним. За умови рівності обсягів експорту та імпорту сальдо дорівнює нулю, що свідчить про збалансованість зовнішньоторговельних операцій країни.

За аналогічним принципом визначаються сальдо балансу послуг та сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Ці показники відображають результати зовнішньоекономічної діяльності держави та характеризують абсолютну різницю між надходженнями і платежами за відповідними статтями міжнародних економічних відносин.

Для порівняльного аналізу використовуються відносні показники, зокрема індекс стану торговельного балансу, або коефіцієнт покриття імпорту експортом.

Цей показник характеризує ступінь забезпечення імпортних закупівель за рахунок експортних надходжень і визначається як відношення вартості експорту до вартості імпорту:

$$K = \frac{X}{M} * 100\% \quad (1.4)$$

де K – індекс (коефіцієнт) покриття експортом імпорту;

X – загальний обсяг експорту;

M – загальний обсяг імпорту.

Якщо індекс менший за 100, то торговельний баланс має від'ємне сальдо, а якщо перевищує 100, то він має позитивне сальдо.

Індекс «умови торгівлі» – це відношення експортних цін країни до імпортних цін. Розраховується індекс експортних цін як відношення середнього рівня експортних цін у поточному періоді до їх рівня в базисному періоді:

$$P_x = \sum_{i=1}^n x_i p_i \quad (1.5)$$

де P_x – індекс експортних цін;

x_i – частка кожного i -го товару в загальній вартості експорту в базовому році;

p_i – відношення поточної експортної ціни на цей товар до його ціни в базовому році.

Аналогічно розраховується й індекс імпортних цін:

$$P_m = \sum_{i=1}^n m_i p_i \quad (1.6)$$

де P_m – індекс імпортних цін;

m_i – частка кожного i -го товару в загальній вартості імпорту в базовому році;

p_i – відношення поточної імпортної ціни на цей товар до його ціни в базовому році.

Остаточний індекс «умови торгівлі» розраховується як співвідношення двох індексів:

$$I_{y.т.} = \frac{P_x}{P_m} \quad (1.7)$$

де $I_{y.т.}$ – індекс «умови торгівлі»;

P_x – індекс експортних цін;

P_m – індекс імпортних цін.

На значення індексу «умови торгівлі» не впливає валюта, обрана для розрахунку індексів експортних та імпортних цін, що забезпечує можливість міжнародних порівнянь цього показника. Значення індексу, як правило, коливається навколо одиниці (або 100 %, якщо він виражений у відсотках). Зростання індексу свідчить про покращення умов торгівлі країни, тоді як його зниження вказує на їх погіршення.

Коефіцієнт імпортої залежності країни характеризує ступінь забезпечення внутрішнього споживання за рахунок імпорту та визначається як відношення обсягу імпорту певного товару до обсягу його внутрішнього споживання. Цей показник дає змогу оцінити рівень залежності національної економіки від зовнішніх джерел постачання окремих товарів або товарних груп.

Коефіцієнт імпортої залежності розраховується за формулою:

$$Z_{ij} = \frac{I_{ij}}{P_{ij}} \quad (1.8)$$

де Z_{ij} – коефіцієнт імпортої залежності;

I_{ij} – обсяг імпортої і-го товару в країну j ;

P_{ij} – обсяг споживання (реальна місткість ринку) і-го товару в країні j .

Обсяг споживання, в свою чергу, розраховується за формулою:

$$P_{ij} = Q_{ij} + I_{sj} - E_{ij} \quad (1.9)$$

де P_{ij} – обсяг споживання;

Q_{ij} – обсяг виробництва і-го товару в країні j ;

I_{ij} – обсяг імпорту і-го товару в країну j ;

E_{ij} – обсяг експорту і-го товару з країни j .

Значення коефіцієнта розміщують у межах від 0 до 1, де 0 – позитивне значення (імпортна незалежність), а 1 – негативне значення (велика імпортна залежність).

Індекс чистої торгівлі – показує по кожному з товарів рівень перевищення експорту над імпортом (при позитивному значенні) або рівень перевищення імпорту над експортом (при від'ємному значенні):

$$NT = \frac{(E_i - I_j)}{(E_i + I_j)} \quad (1.10)$$

де NT – індекс чистої торгівлі;

E_j – експорт товару i ;

I_i – імпорт товару j .

Значення індексу розміщують у межах від «-1» до «+1», де «+1» – позитивне значення (товар тільки вивозиться), а «-1» – негативне значення (товар тільки ввозиться).

Значення «-1» та «+1» відповідно є екстремальними. Інші від'ємні значення демонструватимуть ступінь перевищення імпорту над експортом, а інші позитивні – відповідно ступінь перевищення експорту над імпортом.

У світовій практиці для виміру зовнішньоторговельної інтенсивності країн використовується два типи показників: обсяг зовнішньої торгівлі (або експорту, або імпорту окремо) на душу населення країни та відношення експорту (або імпорту, або зовнішньоторговельного обігу окремо) до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни.

Обсяг експорту, імпорту або зовнішньоторговельного обігу на душу населення:

$$E_d = \frac{E}{\text{Ч}}; \quad I_d = \frac{I}{\text{Ч}}; \quad ЗТО_d = \frac{ЗТО}{\text{Ч}}, \quad (1.11)$$

де E_d – експорт на душу населення;

I_d – імпорт на душу населення;

$ЗТО_d$ – зовнішньоторговельний обіг на душу населення;

E – вартість національного експорту за рік;

I – вартість національного імпорту за рік;

$ЗТО$ – зовнішньоторговельний обіг країни за рік ($E + I$); Ч – чисельність населення країни на відповідний рік.

У міжнародних зіставленнях експортна квота використовується не тільки для характеристики рівня інтенсивності зовнішньої торгівлі країни, а й з метою оцінки рівня відкритості національного господарства, участі в міжнародному розподілі праці.

Експортна квота Розраховується за формулою:

$$K_e = \frac{E}{\text{ВВП}} * 100\%; \quad (1.12)$$

де K_e – квота експортна;

E – річний обсяг експорту країни;

ВВП – ВВП країни за аналогічний період.

У міжнародних зіставленнях експортна квота часто також називається коефіцієнтом відкритості економіки і розраховується як по групах країн, так і по окремих країнах.

Імпортна квота як частка імпорту у ВВП країни характеризує також рівень залежності країни від імпорту товарів і послуг.

Імпортна квота розраховується за формулою:

Імпортна квота

$$K_i = \frac{I}{\text{ВВП}} * 100\%; \quad (1.13)$$

де K_i – квота імпортна;

I – річний обсяг імпорту країни за певний рік;

ВВП – ВВП країни за аналогічний період.

Зовнішньоторговельна квота розраховується за формулою:

$$K_{zt} = \frac{(E+I)}{\text{ВВП}} * 100\%; \quad (1.14)$$

де K_{zt} – квота зовнішньоторговельна;

E, I – річний обсяг експорту та імпорту країни за певний рік;

ВВП – ВВП країни за аналогічний період.

Розрахунок економічної ефективності зовнішньої торгівлі здійснюється шляхом зіставлення досягнутого економічного результату (ефекту) з витратами ресурсів на отримання цього ефекту. Критерієм економічної ефективності при цьому є економія національної праці як джерело зростання ВВП.

Макроекономічний показник ефективності зовнішньоторговельного обігу розраховується за формулою:

Макроекономічний показник ефективності:

$$K_{ef} = \frac{B_i}{B_e}; \quad (1.15)$$

де K_{ef} – ефективність зовнішньоторговельного обсягу;

B_i – економія витрат у результаті імпорту;

B_e – національні витрати на експорт.

Для національної економіки в цілому важливо, щоб національні витрати на експорт (B_e) були меншими за розмір економії витрат у результаті імпорту (B_i).

Тільки в даному разі країна економить національну працю, беручи участь у міжнародному товарообміні.

Макроекономічний показник ефективності експорту розраховується за формулою:

$$E_e = \frac{V_e}{B_e}; \quad (1.16)$$

де E_e – ефективність національного експорту;

V_e – валютна виручка від експорту товарів і послуг;

B_e – національні витрати на експорт.

Макроекономічний показник ефективності імпорту розраховується за наступною формулою:

$$E_i = \frac{B_i}{V_i}; \quad (1.17)$$

де E_i – ефективність національного імпорту;

B_i – економія витрат у результаті імпорту;

V_i – валютні витрати на імпорт.

Отже, показники динаміки розвитку міжнародної торгівлі характеризують зміни кількісних і якісних параметрів зовнішньоторговельної діяльності в часі. До них належать будь-які показники міжнародної торгівлі, розглянуті вище, динаміка яких аналізується за певний період за допомогою темпів зростання, темпів приросту, абсолютних приростів та інших статистичних характеристик. Такі показники дають змогу оцінити тенденції розвитку міжнародної торгівлі, визначити напрями та інтенсивність змін у зовнішньоторговельній діяльності країни, а також виявити чинники, що впливають на її розвиток.

Висновки до розділу 1

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що економічна теорія відіграє важливу роль у розвитку міжнародної торгівлі, оскільки забезпечує наукове обґрунтування рішень щодо участі країн у

міжнародному поділі праці та міжнародній спеціалізації. Реалізація таких рішень сприяє більш ефективному використанню наявних ресурсів, підвищенню продуктивності виробництва, збільшенню обсягів випуску товарів і послуг та, як наслідок, зростанню рівня добробуту населення.

Регулювання міжнародної торгівлі є важливим інструментом державної економічної політики, який дає змогу мінімізувати негативні наслідки зовнішньоторговельної діяльності, захищати національні економічні інтереси та забезпечувати справедливі умови конкуренції на світовому ринку.

Інструменти регулювання міжнародної торгівлі залежно від рівня їх застосування можна поділити на багатосторонні та двосторонні. Така класифікація відображає механізми координації торговельної політики між державами та особливості формування міжнародних торговельних відносин.

Багатосторонні інструменти регулювання ґрунтуються на участі значної кількості країн у міжнародних організаціях та угодах, що встановлюють загальні правила ведення міжнародної торгівлі. Двосторонні інструменти регулювання реалізуються через угоди між двома державами та визначають умови їх взаємного торговельно-економічного співробітництва.

Аналіз динамічних показників дозволяє простежити зміни обсягів експорту та імпорту, зовнішньоторговельного обороту, торговельного балансу, товарної та географічної структури торгівлі, а також інших характеристик міжнародного обміну товарами й послугами. На основі таких досліджень здійснюється оцінка ефективності зовнішньоторговельної політики та прогнозування подальшого розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТОРГОВЕЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

2.1. Місце країн ЄС в системі міжнародної торгівлі

Торговельна політика Європейського Союзу, яку часто називають спільною торговельною політикою, належить до сфер виключної компетенції ЄС, що означає право Союзу самостійно формувати та реалізовувати торговельні правила, обов'язкові для всіх держав-членів. Основи цієї політики були закладені в Договорі про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року, де вперше було закріплено поняття єдиної торговельної політики. У розділі, присвяченому торговельній політиці, визначалися ключові принципи координації зовнішньоторговельної діяльності держав-членів та формування спільного підходу до міжнародної торгівлі. Зокрема, положення статті 111 (у сучасній редакції — статті 132) передбачали обов'язок країн-членів удосконалювати механізми стимулювання експорту на зовнішні ринки, водночас забезпечуючи дотримання принципів добросовісної конкуренції між підприємствами. Таким чином, ще на ранніх етапах європейської інтеграції було закладено правові засади для розвитку спільної зовнішньоторговельної стратегії, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності економік держав-членів та зміцнення позицій ЄС у світовій торгівлі [31, с. 87].

Основною метою спільної торговельної політики Європейського Союзу є сприяння гармонійному розвитку міжнародної торгівлі шляхом усунення торговельних обмежень, зниження митних бар'єрів та забезпечення відкритості ринків. Важливою особливістю цієї політики є її тісний зв'язок із процесами митної інтеграції держав-членів, що сприяє формуванню єдиного економічного простору та підвищенню ефективності зовнішньоекономічних відносин Союзу [4, с. 7].

Для досягнення поставлених цілей Європейський Союз використовує комплекс тарифних і нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі. Поєднання цих інструментів забезпечує ефективне функціонування спільного ринку ЄС, підтримує конкурентоспроможність європейських виробників та сприяє розвитку міжнародного економічного співробітництва.

Серед інструментів спільної торговельної політики Європейського Союзу особливе значення мають тарифні методи регулювання, основою яких є система митних зборів, зокрема Єдиний митний тариф. Він застосовується до товарів, що імпортуються через зовнішні кордони ЄС, і є обов'язковим для всіх держав-членів Союзу. Крім того, митні надходження є важливим джерелом формування бюджетних ресурсів ЄС та його держав-членів.

Значний вплив на розвиток тарифного регулювання справили міжнародні торговельні переговори в межах багатосторонньої торговельної системи. Зокрема, за результатами Уругвайського раунду переговорів було досягнуто домовленостей щодо поступового скорочення митних тарифів та закріплення («зв'язування») їх максимальних рівнів, що обмежує можливість їх подальшого підвищення без погодження з торговельними партнерами. Такий підхід сприяв підвищенню передбачуваності та стабільності міжнародної торгівлі. Подальший розвиток процесів тарифної лібералізації продовжився в межах переговорів за Дохійським порядком денним, де особлива увага приділялася питанням доступу до сільськогосподарських і несільськогосподарських ринків, а також усуненню бар'єрів для міжнародного товарообігу [15, с. 67].

Ключовим інструментом тарифного регулювання в Європейському Союзі є Єдиний митний тариф (Common Customs Tariff, CCT), запровадження якого стало необхідною передумовою створення та функціонування митного союзу. Його застосування забезпечує єдиний підхід до оподаткування товарів, що ввозяться на митну територію ЄС із третіх країн, та сприяє узгодженості зовнішньоторговельної політики всіх держав-членів. Завдяки Єдиному митному тарифу забезпечується однаковий рівень митного захисту внутрішнього ринку Союзу незалежно від країни ввезення товару.

Використання митних платежів у Європейському Союзі переслідує низку важливих економічних і регуляторних цілей. Застосування тарифних інструментів сприяє регулюванню обсягів імпорту, що може позитивно впливати на стан торговельного балансу та зменшувати залежність внутрішнього ринку від зовнішніх постачальників.

Важливим напрямом використання тарифних інструментів є також стимулювання соціально-економічного розвитку окремих регіонів і галузей економіки шляхом запровадження спеціальних митних режимів, пільг та преференційних умов торгівлі. Таким чином, Єдиний митний тариф виступає не лише засобом регулювання зовнішньоторговельних потоків, а й важливим механізмом реалізації економічної, промислової та регіональної політики Європейського Союзу [4, с. 8].

Відповідно до зобов'язань, узгоджених у межах системи СОТ, Європейський Союз послідовно здійснює лібералізацію зовнішньої торгівлі шляхом поступового зниження ставок імпорتنих мит. Одним із важливих інструментів реалізації цієї політики є надання тарифних преференцій, які передбачають застосування пільгових або нульових ставок мита до товарів, що походять з окремих країн чи груп держав. Така система сприяє розвитку міжнародного торговельно-економічного співробітництва, розширенню доступу іноземних товарів на європейський ринок та підтримці економічного розвитку країн-партнерів.

У практиці Європейського Союзу використовуються два основні види митних ставок: автономні та конвенційні. Автономні мита встановлюються ЄС в односторонньому порядку без укладення міжнародних угод, тоді як конвенційні мита визначаються на основі міжнародних договорів і торговельних домовленостей між Європейським Союзом та третіми країнами або міжнародними організаціями. Такий підхід забезпечує гнучкість торговельної політики та дозволяє враховувати особливості економічних відносин із різними партнерами.

Водночас надання тарифних преференцій має здійснюватися відповідно до норм міжнародного торговельного права та не суперечити принципу найбільшого сприяння, який є одним із фундаментальних принципів системи СОТ. Дотримання цих правил є необхідною умовою застосування пільгових ставок мита та запобігання зловживанням у міжнародній торгівлі.

Більшість тарифних преференцій у Європейському Союзі запроваджується на підставі окремих нормативно-правових актів Ради ЄС. Загалом формування та реалізація спільної торговельної політики на наднаціональному рівні здійснюються відповідно до норм права Європейського Союзу, основу яких становлять установчі договори ЄС, ревізійні договори, що вносять зміни до них, а також договори про приєднання нових держав-членів. Саме ця правова база забезпечує єдність зовнішньоторговельного регулювання та ефективне функціонування спільного ринку Європейського Союзу [4, с. 8].

Таким чином, регулювання торговельно-економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами та іншими суб'єктами міжнародних економічних відносин здійснюється переважно на наднаціональному рівні. Визначальне значення у розподілі повноважень між інститутами ЄС та урядами держав-членів у сфері торговельної політики має Лісабонський договір, який набув чинності у грудні 2009 року. Його положення суттєво посилили роль наднаціональних органів у формуванні та реалізації спільної торговельної політики, а також забезпечили більш високий рівень демократичного контролю за процесом ухвалення торговельних рішень.

Відповідно до положень Лісабонського договору, усі торговельні угоди Європейського Союзу, незалежно від того, чи мають вони двосторонній або багатосторонній характер, підлягають обов'язковому схваленню Європейським парламентом. Крім того, на Європейську комісію покладено обов'язок регулярно інформувати та звітувати перед парламентським Комітетом з міжнародної торгівлі щодо перебігу торговельних переговорів і реалізації зовнішньоторговельної стратегії Союзу. Такий механізм сприяє підвищенню

прозорості процесу прийняття рішень та забезпечує належний контроль за діяльністю виконавчих органів ЄС.

Європейський Союз є найбільшим і найрозвиненішим інтеграційним об’єднанням сучасності, до складу якого входять 27 європейських держав. Завдяки високому рівню економічної та політичної інтеграції ЄС виступає ключовим центром розвитку європейського регіону та одним із провідних суб’єктів світового господарства. Країни-члени функціонують у межах єдиного економічного простору, що базується на принципах спільного ринку та забезпечує вільний рух товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Такий рівень інтеграції сприяє підвищенню ефективності економічної діяльності, поглибленню виробничої кооперації та зміцненню конкурентних позицій Союзу на світових ринках.

Європейський Союз формує один із найбільших споживчих ринків світу, який охоплює близько 440 млн осіб. Важливими перевагами цього ринку є прозорість регуляторного середовища, високий рівень правового захисту суб’єктів господарювання та наявність єдиних стандартів ведення бізнесу.

Для оцінки ролі та значення Європейського Союзу у світовій економіці доцільно проаналізувати ключові макроекономічні та зовнішньоекономічні показники, які характеризують масштаби його економіки, участь у міжнародній торгівлі, інвестиційній діяльності та формуванні глобальних економічних процесів. Відповідні індикатори наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Позиції ЄС в глобальному економічному просторі

Показники	2014 р.		2024 р.		Зміни обсягів 2024/2014
	Обсяги	Частка у світі, %	Обсяги	Частка у світі, %	
ВВП млрд. дол. США	14641,5	19,4	16746,2	16,5	114,4
Населення, млн. осіб	441,4	6,2	447,4	5,6	101,3
Експорт товарів та послуг, млрд. дол. США	6556,7	28,7	9429,8	30,1	143,8
Імпорт товарів та послуг, млрд. дол. США	6136,6	27,6	9127,0	29,6	148,7

Примітка. Джерело: складено автором на основі [1]

Дані таблиці 2.1 свідчать про вагому роль Європейського Союзу у світовій економіці та міжнародній торгівлі. За підсумками 2024 року на країни ЄС припадало 16,5 % світового валового внутрішнього продукту та 5,6 % населення світу. Водночас Союз забезпечував 30,1 % світового експорту товарів і послуг та 29,6 % світового імпорту, що підтверджує його статус одного з ключових центрів глобальної торговельної діяльності.

Разом із тим аналіз динаміки за 2014–2024 рр. свідчить про певне послаблення позицій Європейського Союзу у світовій економіці. Зокрема, частка ЄС у світовому ВВП скоротилася на 2,9 відсоткових пункти, а частка у чисельності населення світу зменшилася на 0,6 відсоткових пункти. Такі тенденції значною мірою пов’язані з більш високими темпами економічного та демографічного зростання країн, що розвиваються, насамперед держав Азії [1].

Водночас у сфері міжнародної торгівлі спостерігається зміцнення позицій Європейського Союзу. За досліджуваний період частка ЄС у світовому експорті товарів і послуг зросла на 1,4 відсоткових пункти, а у світовому імпорті — на 2 відсоткові пункти. Це свідчить про збереження високого рівня інтегрованості економіки Союзу у світові господарські зв’язки та його здатність адаптуватися до змін у міжнародному торговельному середовищі.

Крім того, абсолютні значення основних економічних показників демонструють стійку тенденцію до зростання. Протягом 2014–2024 рр. валовий внутрішній продукт Європейського Союзу збільшився на 14,4 %, обсяги експорту товарів і послуг зросли на 43,8 %, а імпорту — на 48,7 %. Чисельність населення Союзу за цей період також дещо збільшилася — на 1,3 %. Отже, незважаючи на поступове скорочення відносної частки ЄС у світовій економіці, об’єднання продовжує нарощувати масштаби економічної діяльності та залишається одним із провідних учасників міжнародної торгівлі, зберігаючи значний вплив на формування глобальних економічних процесів.

На рис. 2.1 представлена динаміка ВВП на душу як індикатора рівня соціально-економічного розвитку країн ЄС та України за період 2014–2024 рр. [1].

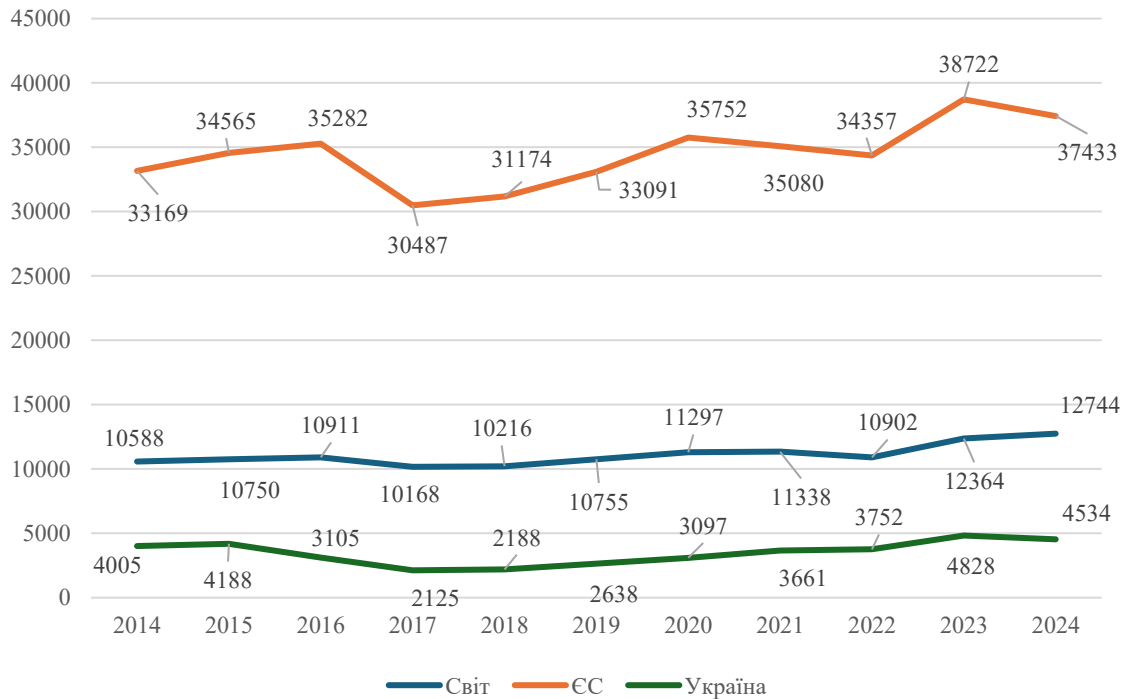

Рис. 2.1. Динаміка рівня ВВП на душу населення, дол. США

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [1]

Рівень валового внутрішнього продукту на душу населення є важливим індикатором економічного розвитку та добробуту населення. За підсумками 2024 року ВВП на душу населення в країнах Європейського Союзу становив 37 433 дол. США, що майже у 2,9 раза перевищує середньосвітовий показник та у 8,3 раза — аналогічний показник України. Це свідчить про високий рівень економічного розвитку держав-членів ЄС, їхню значну продуктивність праці та ефективність використання економічних ресурсів [22].

Протягом 2014–2024 рр. ВВП на душу населення в Європейському Союзі загалом зріс на 12,9 %, хоча його динаміка була нерівномірною. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалися як етапи зростання, так і періоди скорочення показника під впливом внутрішніх і зовнішніх економічних чинників. Зокрема, після позитивної динаміки у попередні роки у 2017 році відбулося зниження показника на 13,6 % порівняно з 2016 роком. Відчутний негативний вплив на економічний розвиток країн ЄС також мала пандемія COVID-19, наслідки якої позначилися на темпах економічного зростання та рівні доходів населення.

Аналіз показників України свідчить про схожу тенденцію щодо загального зростання ВВП на душу населення протягом 2014–2024 рр. За цей період його значення збільшилося на 13,2 % та досягло 4 534 дол. США у 2024 році. Водночас розвиток української економіки характеризувався значними коливаннями. Скорочення показника спостерігалось у 2016–2017 рр., а також у 2022 році внаслідок повномасштабного військового вторгнення Росії та пов’язаних із ним економічних втрат. Натомість у 2018–2021 рр. було зафіксовано стале економічне зростання: ВВП на душу населення збільшився з 2 188 дол. США у 2018 році до 4 828 дол. США у 2021 році, тобто більш ніж у 2,2 рази [22].

Отже, попри позитивну динаміку показника в Україні протягом досліджуваного періоду, рівень ВВП на душу населення залишається суттєво нижчим порівняно з країнами Європейського Союзу. Це свідчить про значний розрив у рівнях економічного розвитку та продуктивності економік, водночас підтверджуючи наявність потенціалу для подальшого економічного зростання України в контексті поглиблення європейської інтеграції та реалізації структурних реформ.

Розподіл країн ЄС за сумарним показником ВВП за даними 2024 р. представлений в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл країн ЄС за ВВП, млрд. дол. (2024 р.)

Країна ЄС	ВВП, млрд. дол.	Частка у ЄС, %	Накопичені частки, %
1	2	3	4
Німеччина	4082,5	24,38	24,38
Франція	2779,1	16,60	40,97
Італія	2049,7	12,24	53,21
Іспанія	1417,8	8,47	61,68
Нідерланди	1009,4	6,03	67,71
Польща	688,1	4,11	71,82
Швеція	591,2	3,53	75,35
Бельгія	583,4	3,48	78,83
Ірландія	533,1	3,18	82,01
Австрія	470,9	2,81	84,83

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
Данія	400,2	2,39	87,22
Румунія	300,7	1,80	89,01
Чехія	290,5	1,73	90,75
Фінляндія	282,9	1,69	92,44
Португалія	255,2	1,52	93,96
Греція	217,6	1,30	95,26
Угорщина	177,3	1,06	96,32
Словаччина	115,5	0,69	97,01
Болгарія	90,3	0,54	97,55
Люксембург	81,6	0,49	98,04
Хорватія	71,6	0,43	98,46
Литва	71,0	0,42	98,89
Словенія	60,1	0,36	99,25
Латвія	40,9	0,24	99,49
Естонія	38,1	0,23	99,72
Кіпр	29,3	0,17	99,89
Мальта	18,1	0,11	100,00
ЄС	16746,2	100,00	

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [22]

Отже, структура економіки Європейського Союзу характеризується високим рівнем концентрації виробництва валового внутрішнього продукту в найбільших країнах-членах. До п'ятірки держав із найбільшими обсягами ВВП належать Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та Нідерланди, на які припадає відповідно 24,38 %, 16,60 %, 12,24 %, 8,47 % та 6,03 % сукупного ВВП ЄС. Загалом ці країни формують 67,71 % економіки Союзу, що свідчить про їхню визначальну роль у забезпеченні економічного розвитку інтеграційного об'єднання.

Особливо вагомим є внесок трьох найбільших економік – Німеччини, Франції та Італії, які разом створюють 53,21 % валового внутрішнього продукту Європейського Союзу.

Аналіз розподілу ВВП між країнами-членами також демонструє значну асиметрію економічного розвитку. Так, близько 90 % сукупного ВВП ЄС припадає лише на 13 держав-членів, що становить приблизно 48 % від загальної кількості країн Союзу. Водночас решта 14 країн, або 52 % членів ЄС, забезпечують лише близько 10 % загального обсягу ВВП. Це свідчить про

наявність суттєвих відмінностей у масштабах національних економік та рівнях їх економічного потенціалу [22].

Незважаючи на внутрішню нерівномірність економічного розвитку, Європейський Союз залишається одним із ключових центрів світової економіки. За підсумками 2024 року на його частку припадало 16,5 % світового ВВП, що дозволяє розглядати ЄС як третю за масштабами економіку світу після Сполучених Штатів Америки та Китаю. Частка США у світовому ВВП становила 25,1 %, або близько 25,4 трлн дол. США, тоді як Китай забезпечував 17,7 % світового ВВП, що еквівалентно приблизно 18 трлн дол. США. Серед окремих держав-членів ЄС найбільше значення має Німеччина, яка посідає четверте місце у світі за обсягом валового внутрішнього продукту та формує близько 4 % світового ВВП. Франція також входить до числа провідних економік світу, займаючи сьоме місце з часткою близько 2,7 % світового ВВП [22].

Таким чином, економічна міць Європейського Союзу значною мірою базується на потенціалі кількох найбільших держав-членів, насамперед Німеччини, Франції та Італії. Водночас ЄС залишається одним із провідних центрів світового господарства, відіграючи важливу роль у формуванні глобальних економічних процесів, міжнародної торгівлі та інвестиційних потоків.

2.2. Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС

Розширення торговельно-економічних відносин між Україною та країнами Європейського Союзу має важливе значення для економічного розвитку держави. Співпраця з ЄС є одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики України, оскільки забезпечує не лише доступ до європейського ринку, а й стимулює модернізацію виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції та впровадження європейських стандартів

українськими виробниками. Значення економічної взаємодії з ЄС суттєво зросло після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також в умовах повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року [39, с. 33].

У 2024 році Європейський Союз залишався найбільшим торговельним партнером України, на який припадало 53,8 % загального обсягу торгівлі товарами країни [1]. Водночас Україна посіла 16-те місце серед торговельних партнерів ЄС, забезпечивши 1,3 % від загального обсягу торгівлі товарами Європейського Союзу у 2024 році. Загальний обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС досяг 67,2 млрд євро, що свідчить про більш ніж дворазове зростання порівняно з 2016 роком, коли набула чинності Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) [37].

Такий розвиток торговельних відносин підтверджує поглиблення економічної інтеграції України до європейського економічного простору та зростання ролі ЄС як ключового ринку збуту української продукції.

За даними Євростату, у 2024 році Україна експортувала до країн Європейського Союзу товарів на суму 24,5 млрд євро, тоді як обсяг імпорту з ЄС становив 42,8 млрд євро. У результаті від'ємне сальдо торговельного балансу України у торгівлі товарами з ЄС склало близько 18,3 млрд євро. Щодо динаміки торговельних потоків, порівняно з 2023 роком імпорт товарів з ЄС до України зріс на 9,4 %, а експорт українських товарів до Європейського Союзу збільшився на 7,0 % [3, с.43].

На рис. 2.2 наведено дані Європейської комісії щодо торгівлі товарами між ЄС та Україною. Для аналізу зовнішньоторговельних відносин особливе значення мають два показники: імпорт ЄС з України (EU imports), який відображає обсяги українського експорту до країн Союзу, та експорт ЄС до України (EU exports), що характеризує обсяги імпорту європейських товарів в Україну.

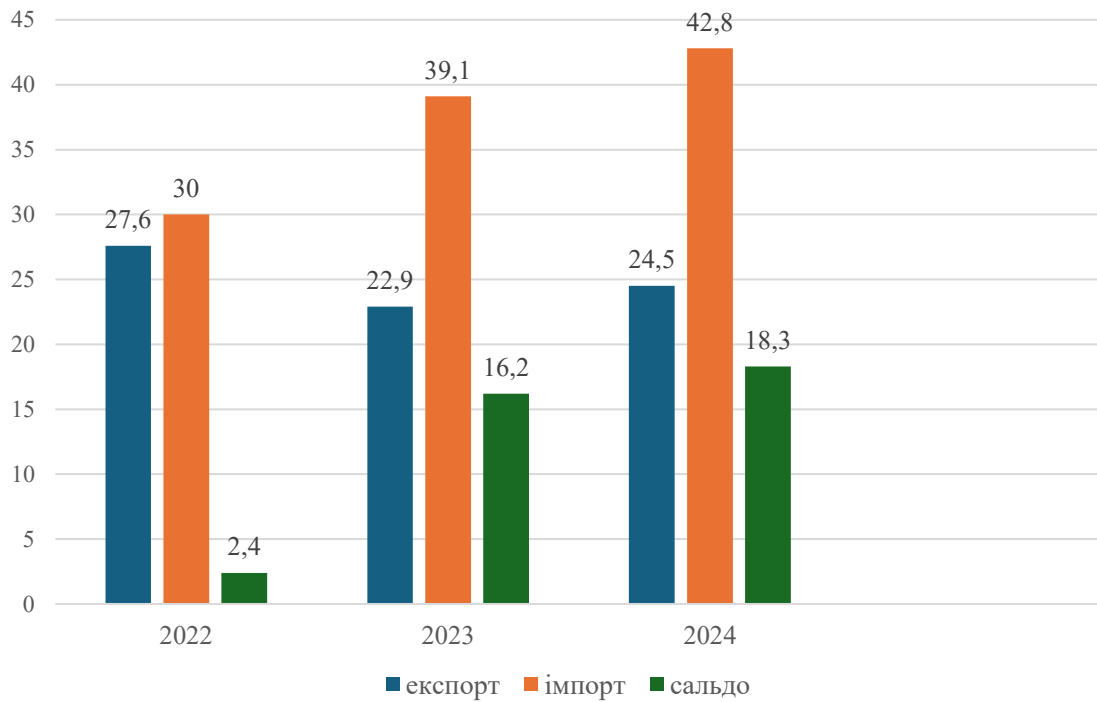

Рис. 2.2. Динаміка торгівлі товарами між ЄС та Україною та формування торговельного сальдо впродовж 2022–2024 років

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [3]

Порівняння показників за досліджуваний період свідчить про суттєвий вплив повномасштабної війни на розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС. Незважаючи на складні воєнні умови, у 2022 році обсяг українського експорту до Європейського Союзу досяг 27,6 млрд євро, що навіть перевищило показник довоєнного 2021 року. Таке зростання значною мірою було зумовлене заходами ЄС, спрямованими на підтримку української економіки та лібералізацію доступу українських товарів на європейський ринок. Водночас торговельне сальдо між сторонами залишалося відносно збалансованим: різниця між експортом та імпортом становила лише 2,4 млрд євро на користь ЄС.

У наступні роки спостерігалось поступове зростання імпорту товарів з ЄС до України, що призвело до збільшення дефіциту торговельного балансу. Це свідчить як про зростання залежності української економіки від імпортої продукції, необхідної для відновлення та функціонування в умовах війни, так і про посилення інтеграції України до єдиного європейського ринку.

У 2023 році негативний вплив повномасштабної війни на зовнішню торгівлю України посилювався. Тривалі бойові дії, руйнування транспортної та виробничої інфраструктури, обмежений доступ до морських портів, а також скорочення обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва суттєво ускладнили експортну діяльність українських підприємств. Унаслідок цього обсяг експорту товарів до ЄС скоротився до 22,9 млрд євро. Водночас імпорт із країн Європейського Союзу продовжував зростати, що було зумовлено підвищеним попитом на енергетичні ресурси, обладнання, транспортні засоби, будівельні матеріали та інші товари, необхідні для підтримки функціонування економіки й відновлення пошкодженої інфраструктури. У результаті від'ємне сальдо торговельного балансу України у торгівлі з ЄС збільшилося до 16,2 млрд євро, що свідчить про поглиблення дисбалансу між експортом та імпортом в умовах воєнного часу.

У 2024 році український експорт до країн Європейського Союзу продемонстрував часткове відновлення та досяг 24,5 млрд євро. Це свідчить про поступову адаптацію української економіки до умов воєнного часу, а також про збереження високого попиту на українську продукцію на європейському ринку.

За даними Державної служби статистики України, у структурі експорту товарів до ЄС у 2024 році переважали сировинні та агропромислові товари. Найбільшу частку становили зернові культури (15,8 %), жири та олії тваринного або рослинного походження (13,6 %), насіння і плоди олійних рослин (9,7 %), електричні машини та обладнання (8,4 %), чорні метали (8,1 %), руди, шлаки та зола (6,6 %), деревина і вироби з деревини (4,8 %), а також залишки та відходи харчової промисловості (3,3 %) [3, с. 43].

Аналіз товарної структури експорту свідчить про збереження вагової ролі аграрного сектору та галузей первинної переробки у формуванні експортних надходжень України. Водночас значна частка електричних машин і обладнання вказує на поступове розширення присутності продукції з вищим рівнем доданої вартості на ринку Європейського Союзу.

На рис. 2.3 наочно представлено структуру експорту товарів України до ЄС у 2024 році та частку кожної товарної групи в загальному обсязі експорту.

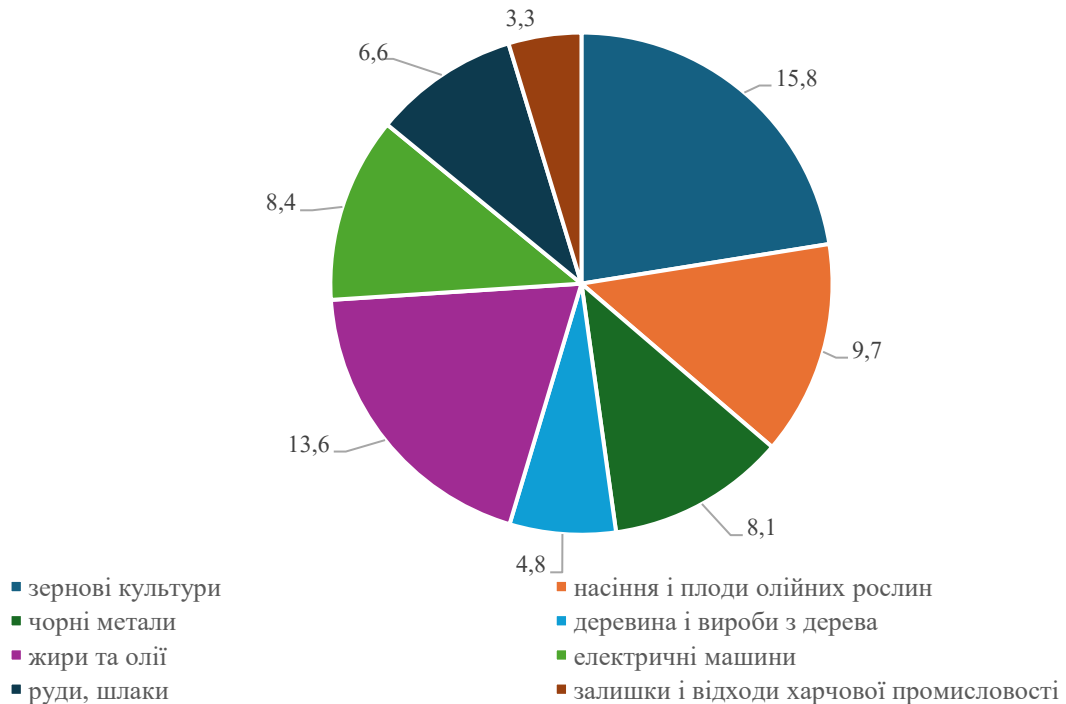

Рис. 2.3. Товарна структура українського експорту до ЄС у 2024 році

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [3, с. 43]

Водночас імпорту товарів з країн Європейського Союзу до України у 2024 році продовжив зростати та досяг 42,8 млрд євро. Така динаміка була зумовлена насамперед необхідністю підтримання функціонування економіки в умовах війни, а також зростаючими потребами у відновленні пошкодженої інфраструктури, модернізації виробничих потужностей та забезпеченні населення і підприємств необхідними товарами. У результаті торговельне сальдо у торгівлі товарами між Україною та ЄС залишалося позитивним для Європейського Союзу та негативним для України.

За даними Європейської комісії, у структурі імпорту товарів з ЄС до України у 2024 році найбільшу частку займали мінеральне паливо та мінеральні олії, на які припадало 16,0 % загального обсягу імпорту. Значними також були поставки електричного обладнання (10,0 %), машин та механічного обладнання

(9,7 %), моторних транспортних засобів (9,5 %), а також зброї та боєприпасів (7,7 %) [37].

Структура імпорту свідчить про високу залежність України від постачання енергетичних ресурсів, транспортної техніки та промислового обладнання з країн ЄС. Крім того, значна частка військової продукції відображає потреби держави у зміцненні обороноздатності в умовах триваючої збройної агресії російської федерації. Загалом сучасна структура імпорту демонструє важливу роль Європейського Союзу не лише як головного торговельного партнера України, а й як ключового постачальника ресурсів, необхідних для економічної стабільності, відбудови та забезпечення національної безпеки.

За даними Європейської комісії, основними товарними групами імпорту України з країн ЄС у 2024 році були мінеральне паливо та мінеральні олії, на які припадало 16,0 % загального обсягу імпорту товарів. Значну частку також становили електричне обладнання (10,0 %), машини та механічне обладнання (9,7 %), моторні транспортні засоби (9,5 %), а також зброя та боєприпаси (7,7 %) [37].

Аналіз даних Євростату щодо основних товарних груп у торгівлі України з Європейським Союзом дає змогу простежити зміни у структурі експорту та імпорту між довоєнним 2021 роком і 2024 роком. Найбільш суттєве зростання спостерігалось в імпорті мінерального палива, обсяг якого збільшився на 4,1 млрд євро. Така тенденція пояснюється переорієнтацією України на європейські джерела постачання енергоресурсів після припинення торговельних відносин з росією та білоруссю у цій сфері [2].

Водночас в українському експорті до ЄС значно зросла частка зернових культур, обсяг поставок яких перевищив 4 млрд євро. Також суттєво збільшився експорт жирів та олій, а також насіння і плодів олійних культур. Зазначені зміни свідчать про поглиблення економічної інтеграції України з Європейським Союзом та підтверджують, що ЄС став не лише основним ринком збуту української продукції, а й ключовим джерелом імпорту товарів, необхідних для функціонування та відновлення національної економіки.

У сучасній світовій економіці сфера послуг відіграє провідну роль у формуванні валового внутрішнього продукту. У більшості розвинених країн світу понад 60 % ВВП створюється саме у сфері послуг. З огляду на євроінтеграційний курс України та її прагнення до членства в Європейському Союзі, особливої актуальності набуває розвиток міжнародної торгівлі послугами. Надання конкурентоспроможних, якісних і високотехнологічних послуг сприятиме не лише зміцненню позицій України на міжнародних ринках, а й забезпеченню довгострокового економічного зростання та структурної модернізації економіки [3, с. 44].

За даними Державної служби статистики України, у 2024 році обсяг експорту послуг до країн ЄС становив близько 4,11 млрд дол. США, тоді як імпорту послуг з Європейського Союзу досяг 4,44 млрд дол. США. Таким чином, торговельне сальдо у сфері послуг залишалося відносно збалансованим із незначним переважанням імпорту над експортом. Це свідчить про стабільний характер співпраці між Україною та ЄС у сфері послуг, а також про наявність значного потенціалу для подальшого розширення присутності українських постачальників послуг на європейському ринку [37].

На відміну від торгівлі товарами, де для України характерним є суттєвий дефіцит торговельного балансу, торгівля послугами демонструє значно вищий рівень збалансованості. Це створює додаткові можливості для диверсифікації українського експорту та збільшення частки продукції з високою доданою вартістю у зовнішньоекономічній діяльності країни.

Аналіз структури торгівлі послугами між Україною та Європейським Союзом свідчить про домінування окремих високовартісних категорій послуг. За даними Державної служби статистики України, найбільшу частку в експорті послуг до країн ЄС у 2024 році становили послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги, обсяг яких досяг 1,30 млрд дол. США, або близько 32 % загального експорту послуг до Європейського Союзу. Значною також була частка транспортних послуг (30 %) та послуг з переробки матеріальних ресурсів (17 %) [1].

Переважання телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг у структурі експорту підтверджує високий рівень конкурентоспроможності українського ІТ-сектору на європейському ринку. Водночас вагома частка транспортних послуг відображає важливу роль України як транзитної держави та учасника міжнародних логістичних ланцюгів.

У структурі імпорту послуг з країн ЄС до України також провідне місце посідали послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги, обсяг яких становив 1,12 млрд дол. США, або 25 % загального імпорту послуг. Значну частку займали державні та урядові послуги (24,6 %), а також послуги операційного лізингу (14 %) [1].

Такий розподіл свідчить про активну інтеграцію України до європейського цифрового простору та зростаючу роль інформаційних технологій у розвитку двосторонніх економічних відносин. Крім того, значні обсяги імпорту державних і урядових послуг відображають інтенсивну співпрацю України з європейськими інституціями, тоді як вагома частка операційного лізингу вказує на важливість залучення іноземних матеріально-технічних ресурсів для забезпечення діяльності українських підприємств.

Отже, структура торгівлі послугами між Україною та ЄС характеризується переважанням сучасних цифрових послуг, транспортної діяльності та послуг, пов'язаних із забезпеченням функціонування економіки. Це створює сприятливі умови для подальшого розвитку високотехнологічних секторів економіки та поглиблення інтеграції України до єдиного європейського економічного простору.

2.3. Розвиток напрямів співпраці України з країнами ЄС в умовах війни

Від початку повномасштабної російської агресії Європейський Союз та пов'язані з ним фінансові інституції мобілізували понад 40,6 млрд євро для підтримки економічної, соціальної та фінансової стійкості України. Зазначені

кошти були спрямовані на надання макрофінансової допомоги, бюджетної підтримки, гуманітарної допомоги, заходів екстреного реагування та реалізацію програм відновлення в умовах воєнного стану. Крім того, обсяг військової допомоги, наданої Україні країнами ЄС та європейськими інституціями, становив близько 27 млрд євро. Таким чином, сукупний обсяг підтримки України перевищив 67,7 млрд євро.

З урахуванням фінансових ресурсів, спрямованих на підтримку українських громадян, які отримали тимчасовий захист у країнах Європейського Союзу, загальний обсяг допомоги Україні та українцям досяг 84,7 млрд євро. Такий масштаб підтримки свідчить про безпрецедентний рівень солідарності ЄС з Україною та його вагомий внесок у забезпечення фінансової стабільності держави, підтримку населення та зміцнення обороноздатності країни в умовах триваючої війни. У таблиці 2.3 наведено дані щодо обсягів допомоги, наданої окремими країнами Європейського Союзу, а також її співвідношення з валовим внутрішнім продуктом відповідних держав і частки кожної країни у загальному обсязі підтримки, наданої країнами ЄС. Аналіз цих показників дає змогу оцінити не лише абсолютні масштаби фінансової допомоги, а й рівень залученості окремих держав-членів до підтримки України з урахуванням їхніх економічних можливостей.

Таблиця 2.3

Рівень та обсяги допомоги країн ЄС Україні в умовах війни

Країна	Допомога від країни, %ВВП	Внесок країни до загальної допомоги ЄС, %	Загальна сума, млрд. дол.
1	2	3	4
Естонія	1,26	0,2	0,54
Латвія	1,09	0,19	0,51
Литва	0,95	0,19	0,76
Польща	0,68	0,23	6,21
Словаччина	0,63	0,28	1,06
Данія	0,51	0,24	3,01
Нідерланди	0,44	0,28	7,24
Фінляндія	0,44	0,22	1,97
Болгарія	0,31	0,26	0,48
Чехія	0,36	0,2	1,57

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4
Хорватія	0,3	0,23	0,36
Швеція	0,31	0,2	3,28
Німеччина	0,27	0,19	19,58
Австрія	0,2	0,23	2,04
Іспанія	0,06	0,3	5,21
Португалія	0,14	0,21	0,8
Греція	0,09	0,25	0,74
Словенія	0,11	0,22	0,2
США	0,33	—	76,84
Бельгія	0,09	0,23	1,9
Італія	0,07	0,23	6,28
Франція	0,05	0,22	8,11
Угорщина	0,03	0,24	0,48
Румунія	0,05	0,21	0,74

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [41]

Аналіз обсягів міжнародної допомоги свідчить, що країни Балтії та Польща залишаються лідерами за рівнем підтримки України відносно розміру власної економіки. Найвищу частку допомоги у відсотках до валового внутрішнього продукту надала Естонія — 1,26 % ВВП, що становить 0,54 млрд дол. США. Значними також були показники Латвії — 1,09 % ВВП (0,51 млрд дол. США), Литви — 0,95 % ВВП (0,76 млрд дол. США) та Польщі — 0,68 % ВВП (6,21 млрд дол. США). Крім того, понад 0,5 % свого ВВП на підтримку України спрямували Словаччина (0,63 %) та Данія (0,51 %) [41].

Високі показники цих держав свідчать про їхню активну політичну та фінансову підтримку України, незважаючи на порівняно невеликі масштаби національних економік. Особливо показовим є внесок країн Балтії, які послідовно демонструють найвищий рівень солідарності з Україною серед європейських держав у розрахунку на економічний потенціал.

За абсолютним обсягом наданої допомоги беззаперечним лідером залишаються Сполучені Штати Америки, які з початку повномасштабного вторгнення надали Україні 76,84 млрд дол. США. Водночас ця сума становила лише 0,33 % валового внутрішнього продукту країни, що є суттєво нижчим показником порівняно з низкою європейських держав.

Серед країн Європи найбільший обсяг допомоги надала Німеччина — 19,58 млрд дол. США, що відповідає 0,27 % її ВВП. Значну підтримку також забезпечила Велика Британія, обсяг двосторонньої допомоги якої становив 11,67 млрд дол. США, або 0,37 % ВВП.

Таким чином, аналіз міжнародної підтримки України демонструє різницю між абсолютними та відносними показниками допомоги. Якщо найбільші економіки світу забезпечують основний обсяг фінансових ресурсів у грошовому вираженні, то країни Балтії та Польща демонструють найвищий рівень залученості та підтримки щодо власних економічних можливостей. Це підкреслює важливу роль як великих донорів, так і держав, які, попри обмежені економічні ресурси, спрямовують значну частку національного доходу на підтримку України.

Щодо інших європейських держав, які надають суттєву підтримку Україні, варто відзначити Франція, обсяг допомоги якої становив 8,11 млрд дол. США, що відповідає 0,05 % ВВП країни. Італія надала допомогу на суму 6,28 млрд дол. США (0,07 % ВВП), Нідерланди — 7,24 млрд дол. США (0,44 % ВВП), а Іспанія — 5,21 млрд дол. США, що становить 0,06 % її валового внутрішнього продукту [41].

Важливим напрямом подальшої співпраці України та Європейського Союзу є післявоєнне відновлення української економіки. З цією метою ЄС розглядає можливість створення спеціального Трастового фонду солідарності для України за аналогією з механізмами підтримки, які використовувалися для відновлення держав-членів ЄС після пандемії COVID-19 [32, с. 20]. Передбачається, що діяльність фонду буде спрямована на фінансування інвестиційних проєктів з відбудови країни та реалізацію структурних реформ у координації з Урядом України.

Кошти міжнародної допомоги доцільно спрямовувати на реалізацію масштабних інвестиційних проєктів, зокрема будівництво нових містоутворюючих промислових підприємств, модернізацію та технологічне оновлення пошкоджених виробничих потужностей, відновлення транспортної,

енергетичної та соціальної інфраструктури, а також реконструкцію житлового фонду. Від ефективності реалізації цих заходів значною мірою залежатимуть темпи післявоєнного економічного зростання, рівень конкурентоспроможності національної економіки та успішність інтеграції України до європейського економічного простору.

Водночас на сучасному етапі міжнародні партнери переважно надають фінансову підтримку у формі кредитів, тоді як обсяги грантового фінансування залишаються недостатніми для покриття масштабних потреб відбудови.

Важливим кроком у напрямі післявоєнного відновлення України стало створення 5 травня 2022 року Трастового фонду солідарності з Україною. Його основною метою є мобілізація фінансових ресурсів для відбудови української економіки, інфраструктури та соціальної сфери. Передбачається, що одним із джерел наповнення фонду можуть стати конфісковані активи російських олігархів та інших осіб, причетних до підтримки російської агресії проти України [33]. Створення такого механізму є свідченням прагнення Європейського Союзу забезпечити довгострокову підтримку України та сприяти її економічному відновленню після завершення війни.

Ще одним важливим напрямом співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу є підтримка громадян України, які були змушені залишити свої домівки внаслідок повномасштабної війни. За кордоном нині перебуває понад 5 млн українських вимушених переселенців, з яких майже 4,7 млн проживають у країнах Європи. Значна частина цих осіб користується механізмом тимчасового захисту, запровадженим Європейським Союзом для громадян України після початку повномасштабного вторгнення.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, найбільша кількість українських переселенців перебуває в Німеччина — понад 1,07 млн осіб. Друге місце займає Польща, де проживає близько 994 тис. українців, а третє — Чехія з показником близько 345 тис. осіб.

Аналіз статистичних даних УВКБ ООН свідчить, що протягом останнього року чисельність українських громадян у країнах Європи збільшилася більш ніж

на 725 тис. осіб. Максимального значення цей показник досяг у березні–травні 2023 року, коли в європейських країнах перебувало майже 5,3 млн українців. Надалі спостерігається поступове скорочення кількості вимушених переселенців, що частково пов'язано з їхнім поверненням до України або переїздом до інших країн. Найбільш помітне скорочення відбулося у Польщі, де протягом останніх шести місяців кількість українських переселенців зменшилася більш ніж на 550 тис. осіб [33].

Підтримка українських біженців з боку країн ЄС має важливе соціальне та економічне значення. Вона включає надання тимчасового захисту, житла, доступу до систем охорони здоров'я та освіти, можливостей працевлаштування, а також соціальної допомоги. Такі заходи сприяють інтеграції українських громадян у європейське суспільство та одночасно знижують гуманітарні ризики, спричинені найбільшою міграційною кризою в Європі з часів Другої світової війни.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), станом на 3 січня 2023 року статус тимчасового захисту в країнах Європи отримали близько 4,9 млн громадян України, які були змушені залишити країну внаслідок повномасштабної російської агресії. Ця кількість становила приблизно 1 % від загальної чисельності населення держав-членів Європейського Союзу, що свідчить про безпрецедентні масштаби міграційних процесів та значний рівень підтримки, наданої європейськими країнами українським громадянам [11].

Найбільшу кількість українських біженців прийняли Польща, Німеччина та Чехія, які забезпечили переселенцям можливість отримання тимчасового захисту, доступ до соціальних послуг, освіти, медичного забезпечення та ринку праці. Саме ці держави взяли на себе найбільше навантаження щодо прийому та інтеграції українських громадян у перші роки війни.

Динаміка чисельності вимушених мігрантів з України до країн Європи, наведена на рис. 2.4, дає змогу простежити масштаби та особливості міграційних процесів, спричинених війною.

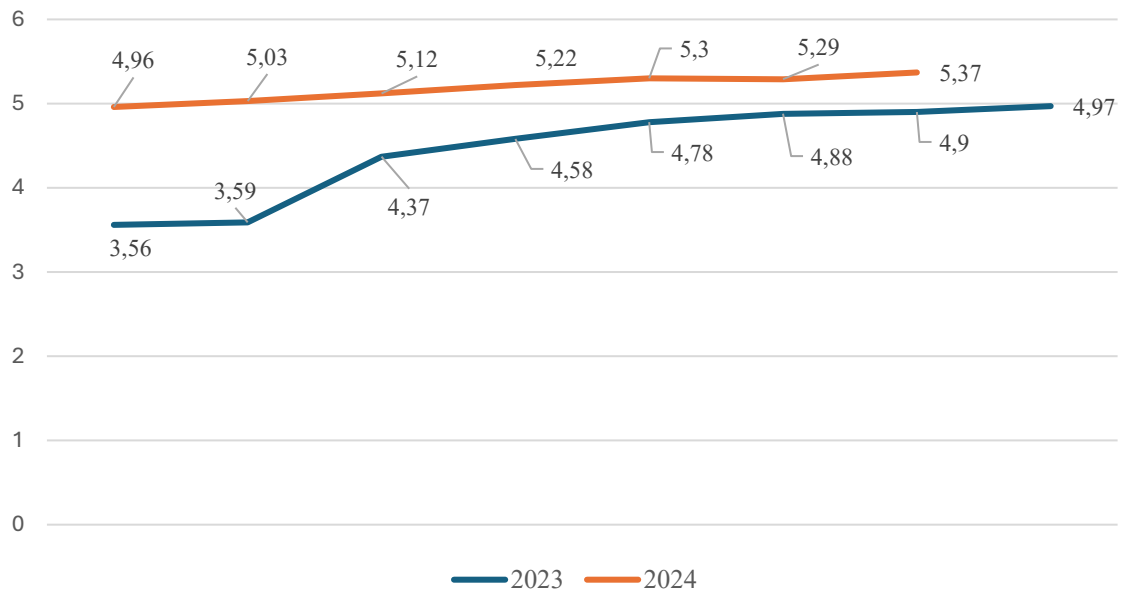

Рис. 2.4. Динаміка числа вимушених мігрантів до країн Європи

Примітка. Джерело: складено автором з використанням [11]

Аналіз цих даних дозволяє оцінити рівень гуманітарної підтримки з боку європейських держав, а також визначити тенденції щодо подальшого переміщення та адаптації українських громадян за кордоном.

Порівняно із серединою 2023 року чисельність українських вимушених мігрантів у країнах Європи суттєво зросла. Якщо в середині 2023 року за межами України перебувало близько 3,56 млн осіб, то станом на середину 2024 року їхня кількість досягла 5,37 млн осіб. Таким чином, приріст становив 1,81 млн осіб, або 50,8 %, що свідчить про продовження міграційних процесів, зумовлених тривалими воєнними діями та безпековими ризиками на території України [11].

За оцінками Європейський центральний банк, від 25 % до 55 % українських вимушених мігрантів уже працевлаштувалися або активно шукають роботу в країнах перебування. У результаті цього чисельність робочої сили в країнах Європейського Союзу може зрости на 0,2–0,8 %, що в абсолютному вимірі становить від 0,3 до 1,3 млн осіб. Це дає підстави розглядати українських біженців не лише як об'єкт соціальної підтримки, а й як важливий трудовий ресурс, здатний частково компенсувати дефіцит робочої сили, який

спостерігається в багатьох країнах ЄС через демографічне старіння населення та нестачу кваліфікованих кадрів.

Таким чином, міграція українських громадян має не лише гуманітарний, а й економічний вимір. Залучення українців до ринку праці сприяє підтриманню економічної активності, розширенню бази платників податків та забезпеченню функціонування окремих секторів економіки держав-реципієнтів.

Аналіз чисельності українських біженців відносно населення окремих країн ЄС свідчить про нерівномірний розподіл міграційного навантаження. Найвищу частку українських переселенців зафіксовано в Чехія, де вони становлять близько 4,4 % населення країни, та в Польща — близько 4,1 % населення. Водночас абсолютна чисельність українських громадян у Польщі приблизно втричі перевищує відповідний показник Чехії, що пояснюється значно більшою чисельністю населення Польщі та її географічною близькістю до України [33].

Зазначені показники підтверджують вагому роль країн Центральної та Східної Європи у прийомі та підтримці українських вимушених мігрантів. Водночас вони демонструють, що інтеграція українських громадян у соціально-економічне середовище країн ЄС поступово перетворюється на важливий чинник розвитку європейського ринку праці та зміцнення економічних зв'язків між Україною та Європейським Союзом.

За наявними оцінками, українські вимушені мігранти сприятимуть економічному зростанню країн Європейського Союзу завдяки збільшенню пропозиції робочої сили, розширенню споживчого попиту та активнішій участі в економічній діяльності. Очікується, що у 2026 році обсяги виробництва товарів і послуг внаслідок міграції українців будуть вищими порівняно з базовим сценарієм без міграції на 2,2–2,3 % в Естонія, Польща та Чехія. Для Німеччина відповідний показник оцінюється на рівні 0,6–0,65 %. Такі результати свідчать про значний внесок українських мігрантів у подолання дефіциту робочої сили та підтримку економічної активності в країнах перебування [33].

Одним із ключових напрямів підтримки є прийняття українських вимушених мігрантів і забезпечення їхнього соціального захисту в країнах ЄС. За умови збереження безпекових загроз на території України значна частина мігрантів продовжуватиме інтегруватися в економічне та соціальне середовище країн ЄС, що може ускладнити процес їхнього повернення після завершення війни.

Отже, сучасне співробітництво між Україною та Європейським Союзом виходить далеко за межі торговельно-економічних відносин і охоплює широкий спектр фінансових, гуманітарних та соціальних механізмів підтримки. Така взаємодія не лише допомагає Україні протистояти наслідкам війни, а й створює передумови для її подальшої економічної інтеграції до європейського простору та успішного післявоєнного відновлення.

Висновки до розділу 2

Європейський Союз є найбільшим інтегрованим ринком світу, який об'єднує близько 440 млн споживачів і функціонує на основі прозорих правил ведення бізнесу та уніфікованих регуляторних норм. Важливою перевагою ЄС є наявність стабільного правового середовища та високого рівня захисту інвестицій, що сприяє залученню капіталу й розвитку міжнародного економічного співробітництва.

Проведений аналіз засвідчив, що зовнішньоторговельні відносини між Україною та Європейським Союзом характеризуються високим рівнем взаємозалежності та мають стратегічне значення для обох сторін. ЄС залишається ключовим торговельним партнером України, що значною мірою зумовлено дією Угоди про асоціацію, функціонуванням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, спрощеним доступом українських товарів на європейський ринок, а також комплексною підтримкою української економіки в умовах війни.

Дослідження показало, що товарна структура українського експорту до країн ЄС переважно представлена продукцією аграрного сектору та сировинними товарами. Незважаючи на позитивну динаміку експорту, така структура свідчить про необхідність подальшої диверсифікації експортних поставок та збільшення частки продукції з високою доданою вартістю. Перспективними напрямками розвитку є розширення експорту продукції машинобудування, переробної промисловості, інформаційно-комунікаційних технологій та інших високотехнологічних галузей.

Для підвищення конкурентоспроможності українських виробників на ринку ЄС важливе значення мають модернізація виробничих потужностей і транспортно-логістичної інфраструктури, впровадження європейських стандартів якості та сертифікації продукції, а також залучення іноземних інвестицій і фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни.

Водночас повномасштабна війна продовжує суттєво обмежувати можливості розвитку зовнішньої торгівлі України. Руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, ускладнення логістичних маршрутів, часткова блокада морських портів і зростання ризиків для ведення бізнесу негативно впливають на обсяги експортно-імпортних операцій. За цих умов важливу роль відіграє підтримка з боку Європейського Союзу, яка сприяє збереженню економічної стійкості держави та підтримці зовнішньоторговельної діяльності.

Отже, подальше зростання зовнішньої торгівлі України значною мірою залежатиме від завершення воєнних дій, відновлення транспортної інфраструктури, портового господарства та промислового потенціалу країни. Реалізація цих завдань створить передумови для більш повного використання переваг європейської інтеграції, зміцнення позицій України на ринку ЄС та забезпечення довгострокового економічного розвитку держави.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

3.1. Проблеми розвитку торговельних відносин України з країнами ЄС

Важливою складовою економіки України є зовнішньоекономічна діяльність, яка відіграє вагомий роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави. Вона сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню рівня зайнятості населення, формуванню значної частки валового внутрішнього продукту, зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародних ринках, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, стимулюванню економічного зростання та підвищенню рівня економічної безпеки країни.

Водночас потенціал участі України в міжнародному економічному співробітництві реалізується не повною мірою. Сучасна структура зовнішньоекономічної діяльності характеризується переважанням зовнішньої торгівлі, в якій основну частку становить торгівля товарами, що формує близько 80 % загального обсягу зовнішньоторговельних операцій. Така структура свідчить про недостатній рівень розвитку експорту послуг, які в умовах глобалізації стають дедалі важливішим джерелом економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності.

На відміну від України, економічно розвинені країни демонструють стійку тенденцію до нарощування обсягів міжнародної торгівлі послугами, насамперед у сферах інформаційних технологій, фінансів, консалтингу, наукових досліджень та інших високотехнологічних видів діяльності. Натомість країни, економіка яких орієнтована переважно на експорт товарної та сировинної продукції, залишаються більш залежними від коливань світових товарних ринків і мають нижчий рівень доданої вартості у структурі експорту. У зв'язку з цим одним із пріоритетних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності

України має стати диверсифікація експортної структури та розширення присутності на світових ринках послуг із високою часткою інтелектуальної та технологічної складової.

Зовнішня торгівля України впродовж останніх років характеризується низкою негативних тенденцій, що стримують розвиток національної економіки та знижують її конкурентоспроможність на міжнародних ринках. До основних проблем належать нерівномірні темпи розвитку експортно-імпортних операцій, стійке перевищення обсягів імпорту над експортом, формування від'ємного сальдо торговельного балансу, а також недосконала структура зовнішньої торгівлі. Особливістю останньої є домінування в експорті продукції з низьким рівнем переробки та доданої вартості, тоді як в імпорті переважають машини, обладнання, транспортні засоби та інша високотехнологічна продукція.

Аналіз товарної структури зовнішньої торгівлі, проведений у попередньому розділі, свідчить про збереження сировинної спрямованості українського експорту. Найбільшу частку в його структурі становлять продукти рослинного походження, на які припадає близько 26 % загального обсягу експорту. Провідне місце серед цієї групи займають зернові культури, частка яких суттєво зросла за останні роки. Другу позицію займають недорогоцінні метали та вироби з них, частка яких становить близько 20,5 %, причому основу експорту цієї групи формують чорні метали. Водночас спостерігається скорочення частки продукції з вищим рівнем технологічної складності та доданої вартості, зокрема продукції хімічної промисловості, машинобудування, обладнання та транспортних засобів. Така структура експорту свідчить про недостатній рівень технологічного розвитку економіки та її значну залежність від кон'юнктури світових ринків сировинних товарів.

У структурі імпорту України переважає продукція машинобудування, частка якої становить близько 32 % загального обсягу імпорту та має тенденцію до зростання. Значною також залишається частка паливно-енергетичних матеріалів, що перевищує 20 %. Така структура імпорту свідчить про високий рівень залежності національної економіки від зовнішніх джерел постачання

технологічної продукції, обладнання та енергетичних ресурсів. Водночас збереження сировинної спрямованості експорту та скорочення частки високотехнологічних товарів призводять до посилення диспропорцій у зовнішній торгівлі та обмежують можливості технологічного розвитку країни [1].

За таких умов Україна посідає вразливі позиції у міжнародному поділі праці, виступаючи переважно постачальником сировини та продукції з низьким рівнем доданої вартості. Недостатній розвиток інноваційного сектору, низька технологічна модернізація виробництва та обмежена присутність на ринках високотехнологічної продукції знижують конкурентоспроможність національної економіки та стримують її інтеграцію до глобальних виробничих ланцюгів.

Незважаючи на активізацію інтеграційних процесів, насамперед у межах співпраці з Європейським Союзом, розвиток зовнішньої торгівлі України супроводжується низкою системних проблем, зумовлених сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників. До основних із них належать [39, с. 34]:

- відсутність комплексної та послідовної державної стратегії розвитку міжнародної економічної інтеграції й зовнішньоторговельної політики, орієнтованої на реалізацію національних економічних інтересів та довгострокових пріоритетів розвитку;
- недостатня визначеність перспективних напрямів спеціалізації українського експорту з погляду освоєння нових ринків збуту та розширення присутності у високотехнологічних сегментах світового ринку, а також обмеженість механізмів державної підтримки експортерів;
- низький рівень конкурентоспроможності значної частини вітчизняної продукції, що зумовлений технологічною відсталістю виробничих потужностей, недостатньою інноваційною активністю підприємств і невідповідністю окремих стандартів виробництва міжнародним вимогам;

- висока залежність національних товаровиробників від імпорту енергоносіїв, машин, обладнання та сучасних технологій, що підвищує виробничі витрати та посилює вплив зовнішніх економічних ризиків;

- складнощі із залученням прямих іноземних інвестицій, які обмежують можливості технологічного оновлення підприємств, модернізації виробництва та випуску конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю.

Протягом останніх років вітчизняний експорт зазнав суттєвих трансформацій під впливом євроінтеграційних процесів, а також політичних і воєнних викликів. Підписання Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом сприяло переорієнтації зовнішньоторговельних потоків на європейський ринок. Водночас припинення економічної співпраці з Російською Федерацією, яка тривалий час залишалася одним із ключових торговельних партнерів України, а також військова агресія з її боку зумовили кардинальну зміну географічної структури зовнішньоекономічної діяльності держави.

У сучасних умовах Європейський Союз виступає основним зовнішньоторговельним партнером України. Співпраця з країнами ЄС характеризується поступовим зростанням обсягів взаємної торгівлі, розширенням економічних зв'язків та поглибленням інтеграційних процесів. Разом із тим торговельний баланс України у взаємовідносинах з Європейським Союзом залишається від'ємним, що свідчить про наявність структурних диспропорцій у зовнішній торгівлі [39, с. 35].

Однією з головних причин такої ситуації є недостатня конкурентоспроможність окремих секторів національної економіки, що обмежує можливості українських виробників повною мірою використовувати переваги доступу до європейського ринку. Крім того, значну частку українського експорту до країн ЄС становлять сировина, продукція первинної переробки та напівфабрикати, тобто товари з відносно низькою доданою вартістю. Така структура експорту є наслідком тривалих структурних дисбалансів національної економіки, недостатнього рівня технологічної модернізації виробництва та

низької частки високотехнологічних галузей у формуванні експортного потенціалу країни.

За цих умов підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України потребує переорієнтації на виробництво та експорт продукції з високою доданою вартістю, стимулювання інноваційної діяльності, розвитку наукоємних галузей економіки та поглиблення інтеграції до європейських виробничих і технологічних ланцюгів. Реалізація таких заходів сприятиме зміцненню конкурентних позицій України на міжнародних ринках та забезпеченню сталого економічного розвитку в довгостроковій перспективі.

Реалізація євроінтеграційної стратегії України супроводжується низкою викликів, які ускладнюють ефективне включення держави до міжнародних економічних процесів. Серед ключових проблем виокремлюють регуляторні бар'єри, нестабільність економічного середовища та інституційні обмеження, що негативно впливають на рівень конкурентоспроможності національної економіки [35].

Регуляторні перешкоди зумовлені насамперед неповною відповідністю національного законодавства міжнародним нормам і стандартам, складністю процедур сертифікації продукції, митного оформлення та недостатнім рівнем гармонізації технічних регламентів із вимогами Європейського Союзу. Додатковими стримувальними факторами виступають надмірна бюрократизація управлінських процесів, часті зміни нормативно-правової бази та затримки у впровадженні ключових законодавчих ініціатив. Сукупність зазначених чинників уповільнює темпи інтеграційних перетворень, підвищує рівень невизначеності для суб'єктів господарювання та створює додаткові ризики для ведення бізнесу в умовах європейської інтеграції.

Вагомими перешкодами на шляху європейської інтеграції України залишаються економічні чинники, серед яких макроекономічна нестабільність, високий рівень інфляції, значне боргове навантаження та недостатня диверсифікація національної економіки [9]. Негативний вплив на інтеграційні процеси також справляють обмежений доступ до довгострокових інвестиційних

ресурсів, недостатній рівень розвитку виробничої та транспортної інфраструктури, а також нестабільність фінансового ринку, що знижує інвестиційну привабливість країни та стримує залучення іноземного капіталу. Додатковим викликом є наслідки воєнних дій, які призвели до руйнування об'єктів критичної інфраструктури, виробничих потужностей і логістичних мереж, що обмежує експортні можливості держави та створює ризики для стабільного функціонування ключових секторів економіки. Водночас недостатні темпи модернізації виробництва та низький рівень впровадження інноваційних технологій зумовлюють зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, ускладнюючи їхню інтеграцію до міжнародних ринків.

Суттєвим стримувальним фактором інтеграційного розвитку є також інституційні обмеження. Низька ефективність системи державного управління, недостатня координація діяльності органів влади, корупційні ризики та дефіцит фахівців у сфері європейської інтеграції знижують результативність виконання міжнародних зобов'язань та реалізації відповідних угод [28, с. 68]. Крім того, недостатній рівень цифровізації державних послуг, повільність ухвалення управлінських рішень і труднощі із впровадженням структурних реформ послаблюють конкурентні позиції країни на міжнародній арені [9]. Обмежені фінансові можливості для реалізації масштабних програм економічної модернізації, а також недостатня державна підтримка експортоорієнтованих підприємств створюють додаткові бар'єри для розширення міжнародного економічного співробітництва та поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору.

Отже, проведені дослідження дали змогу виявити низку проблем і негативних тенденцій у розвитку зовнішньої торгівлі України. Зокрема, встановлено наявність значної товарної та географічної диспропорційності зовнішньоекономічних зв'язків, домінування сировинної продукції в структурі експорту, а також високий рівень експортної та імпоротної залежності. Такі особливості зумовлюють підвищену чутливість національної економіки до коливань кон'юнктури світових ринків, змін зовнішньоекономічних умов та

глобальних економічних викликів, що негативно впливає на стійкість економічного розвитку країни.

Подолання зазначених проблем потребує реалізації комплексної державної політики, спрямованої на структурну модернізацію економіки, стимулювання інноваційної діяльності, підтримку експортоорієнтованих виробництв та підвищення рівня інтеграції України до світового економічного простору на засадах конкурентоспроможності й технологічного розвитку.

3.2. Шляхи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграції

Інтеграція України у світову економіку є одним із ключових стратегічних пріоритетів держави, оскільки визначає рівень її економічної стійкості, конкурентоспроможності та здатності ефективно реагувати на сучасні глобальні виклики. В умовах поглиблення процесів глобалізації та міжнародної економічної взаємозалежності реалізація інтеграційної стратегії передбачає гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами, структурну модернізацію економіки, нарощування експортного потенціалу, залучення іноземних інвестицій і розширення міжнародного економічного співробітництва. Важливими складовими цього процесу є адаптація регуляторного середовища до вимог Європейського Союзу, цифрова трансформація державного управління, стимулювання інноваційної діяльності, розвиток високотехнологічних та стратегічно важливих галузей економіки. Реалізація зазначених підходів сприяє підвищенню ефективності національної економіки, її включенню до глобальних виробничо-збутових ланцюгів та зміцненню позицій України на міжнародних ринках.

Стратегічні пріоритети інтеграції України у світову економіку спрямовані на зміцнення конкурентних позицій держави на міжнародних ринках, розвиток

експортного потенціалу, підвищення інвестиційної привабливості та забезпечення довгострокової економічної стійкості.

Одним із ключових напрямів державної політики є стимулювання експорту та усунення бар'єрів для виходу українських підприємств на зовнішні ринки. Це передбачає гармонізацію технічних регламентів і стандартів із міжнародними вимогами, спрощення митних процедур, цифровізацію торговельних процесів, а також розвиток транспортно-логістичної інфраструктури. Такі заходи сприяють підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та розширенню її присутності на світових ринках.

Інтеграція до європейського та світового економічного простору охоплює не лише розвиток торговельно-економічних зв'язків, а й імплементацію сучасних стандартів корпоративного управління, забезпечення прозорості ведення бізнесу, удосконалення механізмів захисту прав інвесторів і зміцнення правової визначеності економічних відносин.

Важливою складовою інтеграційної стратегії є також розширення міжнародного співробітництва та активне використання фінансової, технічної й консультативної підтримки міжнародних організацій і партнерів. Це сприяє модернізації виробничої бази, впровадженню інноваційних технологій, підвищенню продуктивності праці та прискоренню структурних перетворень в економіці. У сукупності зазначені заходи створюють необхідні передумови для успішної інтеграції України у світову економічну систему та зміцнення її позицій у міжнародному поділі праці.

В умовах сучасних геополітичних та економічних викликів, зокрема воєнних загроз, нестабільності світових ринків, логістичних обмежень і дефіциту ресурсів, реалізація інтеграційної стратегії України потребує ефективного стратегічного управління економічними процесами та узгодження внутрішніх реформ із міжнародними вимогами. Комплексний підхід до розвитку ключових секторів національної економіки створює передумови для підвищення її конкурентоспроможності, зміцнення економічної безпеки та розширення участі держави у світових господарських зв'язках.

В умовах поглиблення глобалізаційних процесів та інтеграції до міжнародних економічних структур пріоритетними напрямками розвитку виступають модернізація промислового виробництва, підтримка інноваційного підприємництва, цифрова трансформація економіки, адаптація нормативно-правової бази до європейських стандартів, а також активізація процесів залучення іноземних інвестицій. Реалізація цих напрямів сприяє підвищенню продуктивності праці, розвитку високотехнологічних виробництв, покращенню інвестиційного клімату та формуванню сприятливих умов для сталого економічного зростання.

Основні напрями розвитку та значення ключових галузей економіки в процесі інтеграції України до світового господарства наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Стратегії підвищення конкурентоспроможності основних галузей економіки України

Галузі	Головні стратегії	Очікуваний ефект
Аграрна	Впровадження точного землеробства, автоматизація виробництва, розвиток експортного потенціалу.	Збільшення продуктивності, зменшення втрат, покращення позицій на міжнародному ринку.
Енергетична	Диверсифікація джерел енергії, розвиток відновлюваних джерел, модернізація енергетичної інфраструктури.	Зниження залежності від імпорту, підвищення енергетичної безпеки.
Промислова	Технологічна модернізація, інтеграція у міжнародні виробничі ланцюги, розвиток високотехнологічного виробництва.	Збільшення частки продукції з високою доданою вартістю, розширення зовнішніх ринків.
ІТ-сектор	Державна підтримка стартапів, залучення міжнародних партнерів, розвиток цифрових технологій.	Збільшення частки експорту ІТ-послуг, цифровізація інших секторів економіки.
Логістика та транспорт	Поліпшення інфраструктури, оптимізація транспортних маршрутів, цифровізація логістичних процесів.	Скорочення витрат на перевезення, підвищення швидкості та ефективності постачання.

Джерело: сформовано автором на основі [7, с. 20–25; 9; 35; 39, с. 32–38]

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки потребує впровадження сучасних технологій, залучення інвестиційних ресурсів, розвитку інноваційної діяльності та інтеграції у глобальні виробничі й торговельні мережі.

В аграрному секторі вагомого значення набуває впровадження технологій точного землеробства, автоматизованих систем моніторингу та цифрових інструментів управління виробництвом. Використання сучасних технологічних рішень сприяє раціональному використанню земельних, водних і матеріальних ресурсів, зниженню виробничих витрат та підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва.

Енергетичний сектор залишається одним із ключових елементів економічної безпеки держави. Сучасна стратегія його розвитку передбачає збільшення частки відновлюваних джерел енергії, модернізацію енергетичної інфраструктури, підвищення енергоефективності та інтеграцію до європейського енергетичного простору. Реалізація цих заходів сприяє зменшенню залежності від імпорتنих енергоносіїв, підвищенню стійкості енергосистеми та забезпеченню довгострокової енергетичної незалежності країни.

Промисловий сектор орієнтується на технологічну модернізацію виробництва шляхом впровадження автоматизованих систем управління, роботизації виробничих процесів, технологій штучного інтелекту та цифрового контролю якості продукції. Використання інноваційних рішень дає змогу підвищити ефективність виробництва, скоротити витрати та покращити якість продукції відповідно до міжнародних стандартів. Водночас важливим чинником розвитку промисловості є інтеграція українських підприємств у глобальні виробничі ланцюги, що створює можливості для розширення експорту, трансферу технологій і залучення міжнародних партнерів.

Особливе місце в процесі економічної трансформації займає ІТ-сектор, який виступає одним із найбільш динамічних і конкурентоспроможних напрямів розвитку економіки. Цифрові технології забезпечують автоматизацію бізнес-процесів, підвищують ефективність управління підприємствами, створюють

можливості для аналізу великих масивів даних та підтримки процесів ухвалення управлінських рішень [21, с. 253].

Розвиток логістики та транспортної інфраструктури залишається одним із ключових стратегічних завдань економічної політики України, оскільки ефективна система перевезень є необхідною умовою функціонування міжнародної торгівлі та інтеграції до глобальних ринків. Модернізація транспортної мережі, будівництво сучасних логістичних центрів, оновлення рухомого складу залізничного транспорту, розвиток мультимодальних перевезень і оптимізація транспортних маршрутів сприяють скороченню логістичних витрат, підвищенню швидкості доставляння товарів та покращенню конкурентоспроможності української продукції на зовнішніх ринках. Особливого значення ці заходи набувають в умовах післявоєнного відновлення, коли від ефективності логістичної системи значною мірою залежить відновлення виробництва, експортної діяльності та міжнародного економічного співробітництва.

Взаємодія аграрного, промислового, енергетичного та ІТ-секторів формує комплексний механізм економічного розвитку, що забезпечує синергетичний ефект і сприяє підвищенню загальної ефективності функціонування національної економіки. Інноваційні технології, цифрові рішення та сучасна інфраструктура створюють умови для підвищення продуктивності, ефективного використання ресурсів і розвитку експортного потенціалу держави.

Важливу роль у забезпеченні успішної інтеграції України до світового економічного простору відіграє нормативно-правове регулювання. Інтеграційні процеси регулюються комплексом законодавчих актів, які визначають засади економічного розвитку, умови ведення підприємницької діяльності, механізми залучення інвестицій та адаптації національної економіки до міжнародних стандартів. Основними напрямками правового регулювання виступають гармонізація законодавства з європейськими нормами, спрощення торговельних процедур, удосконалення митного регулювання, захист прав інвесторів та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Важливим завданням залишається подальше вдосконалення нормативно-правової системи відповідно до вимог Європейського Союзу, Світової організації торгівлі та інших міжнародних інституцій, які визначають правила функціонування глобальної економіки.

Основні нормативно-правові акти, що регулюють інтеграційні процеси України у світову економіку, наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Законодавче регулювання інтеграційних процесів України та його вплив на економічну стабільність

Законодавчий акт	Основні положення	Відповідність міжнародним стандартам	Вплив на економічну стабільність
Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»	Регулює експортно-імпорتنі операції, передбачає механізми державного контролю.	Відповідає вимогам СОТ, передбачає поступове спрощення митних процедур.	Сприяє зростанню експорту, посиленню економічних зв'язків
Закон України «Про інвестиційну діяльність»	Окреслює принципи залучення інвестицій, гарантії захисту капіталу.	Гармонізований з міжнародними нормами інвестування.	Покращує інвестиційний клімат, стимулює розвиток стратегічних галузей.
Закон України «Про інноваційну діяльність»	Визначає механізми стимулювання науково-технічного розвитку.	Частково відповідає директивам ЄС, потребує оновлення у сфері фінансування інновацій.	Підтримує модернізацію економіки, створює умови для технологічного прориву.
Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності»	Встановлює вимоги до сертифікації продукції та відповідності стандартам ЄС	Орієнтований на гармонізацію з європейськими нормами.	Забезпечує доступ українських товарів на ринок ЄС.
Закон України «Про енергетичну ефективність»	Передбачає заходи з енергозбереження та стимулювання зеленої енергетики.	Відповідає міжнародним стандартам у сфері сталого розвитку.	Зменшує енергетичну залежність, сприяє залученню інвестицій у відновлювані джерела енергії.

Джерело: сформовано на основі [7, с.20-25; 9; 15; 22; 39, с. 32-38]

Важливим інструментом реалізації державної політики у сфері інтеграції України до світової економіки є спеціалізовані програми та інституційні

механізми підтримки експорту, інвестиційної діяльності й інноваційного розвитку. Їх функціонування спрямоване на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, розширення присутності українських підприємств на міжнародних ринках та стимулювання технологічної модернізації виробництва.

Значну роль у розвитку зовнішньоекономічної діяльності відіграє Стратегія розвитку експорту України, яка передбачає створення сприятливих умов для нарощування експортного потенціалу держави. Основними напрямками її реалізації є диверсифікація ринків збуту, розширення торговельних можливостей для українських виробників, усунення адміністративних бар'єрів у зовнішній торгівлі, удосконалення системи підтримки експортерів та підвищення рівня конкурентоспроможності продукції на міжнародних ринках.

Важливим елементом підтримки експорто-орієнтованого бізнесу є діяльність Експортно-кредитного агентства, яке забезпечує страхування експортних ризиків, надає гарантії та створює додаткові фінансові можливості для підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність.

Особливе значення для забезпечення довгострокової конкурентоспроможності економіки має державна політика у сфері інноваційного розвитку. Одним із ключових інструментів підтримки інноваційної діяльності виступає Фонд розвитку інновацій, діяльність якого спрямована на фінансування перспективних технологічних проєктів, розвиток стартапів та стимулювання впровадження новітніх технологій у виробничі процеси.

Водночас розвиток науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності (R&D) залишається одним із найбільш проблемних напрямів економічної політики. Основними стримувальними факторами виступають недостатній обсяг фінансування наукових досліджень, обмежений доступ інноваційних підприємств до інвестиційних ресурсів, недостатній рівень комерціалізації результатів наукової діяльності та збереження значного розриву між науковою сферою та реальним сектором економіки. У зв'язку з цим підвищення ефективності механізмів державної підтримки інновацій,

розширення фінансування досліджень і розробок, а також залучення приватного капіталу до інноваційної діяльності є важливими умовами прискорення технологічного розвитку та посилення конкурентних переваг України в умовах глобальної економічної конкуренції.

Важливим напрямом економічної інтеграції України є реформування системи технічного регулювання та стандартизації відповідно до європейських вимог. Адаптація технічних регламентів, процедур оцінки відповідності та стандартів якості до норм Європейського Союзу сприяє усуненню нетарифних бар'єрів у торгівлі, підвищенню конкурентоспроможності української продукції та розширенню доступу вітчизняних виробників до міжнародних ринків. Особливого значення ці процеси набувають у контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка створює передумови для поглиблення економічної співпраці та поступової інтеграції до єдиного європейського ринку.

Важливим складником інтеграційної політики є також підвищення енергоефективності економіки та розвиток відновлюваної енергетики. Упродовж останніх років в Україні реалізовано низку заходів, спрямованих на стимулювання використання альтернативних джерел енергії, модернізацію енергетичної інфраструктури та зниження енергомісткості виробництва.

Загалом законодавчі та інституційні реформи створюють необхідні передумови для поглиблення інтеграції України у світову економічну систему та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності.

Особливого значення в сучасних умовах набуває цифровізація державного управління та бізнес-процесів. Впровадження цифрових технологій у сфері регуляторної діяльності, митного адміністрування, податкового контролю та надання адміністративних послуг сприяє підвищенню прозорості економічних відносин, скороченню адміністративних витрат і зниженню корупційних ризиків.

Отже, інтеграційна стратегія України – це головний чинник забезпечення довгострокового економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та адаптації до глобальних економічних процесів.

Висновки до розділу 3

Зовнішньоекономічна діяльність та міжнародна торгівля є потужним чинником розвитку економіки країни. Проведене дослідження виявило проблеми і негативні тенденції у розвитку зовнішньої торгівлі України, які проявилися у надмірній диференціації зовнішньоекономічної діяльності, переважній сировинній структурі експорту, надмірній експортній та імпорتنій залежності, що робить вразливою економіку від ситуації на зовнішніх ринках.

Інтеграційна стратегія України – це головний чинник забезпечення довгострокового економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності та адаптації до глобальних економічних процесів. Встановлено, що ефективна інтеграція значною мірою залежить від здатності національної економіки до інституційних реформ, гармонізації регуляторного середовища та модернізації виробничого потенціалу. Аналіз законодавчої бази свідчить про прогрес у напрямку вдосконалення нормативних актів відповідно до міжнародних стандартів, однак технічне регулювання, інвестиційний захист та підтримка інновацій потребують подальшого опрацювання.

Для удосконалення зовнішньоекономічної діяльності рекомендується прискорення структурних реформ у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення митних процедур, удосконалення механізмів залучення інвестицій та підвищення прозорості державного управління. Стимулювання розвитку інноваційного сектору та цифрової економіки є важливим чинником зміцнення конкурентоспроможності. Доцільним є впровадження механізмів фінансової підтримки експортерів, розширення міжнародних програм співпраці у сфері науки та технологій, а також посилення інституційної спроможності держави для ефективної реалізації інтеграційних ініціатив.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження визначено, що основною формою міжнародних зв'язків є міжнародна торгівля. Вона є як передумовою, так і наслідком міжнародного поділу праці. В роботі структуровано наукові погляди на поняття міжнародної торгівлі, зокрема визначено основні аспекти поглядів Сміта А., Рікардо Д., Кругман П., Самуельсона П. Їх теорії значно вплинули на розвиток економічної науки і розуміння міжнародної торгівлі. Теоретичні розробки даних вчених допомогли глибше зрозуміти, як торгівля впливає на розподіл доходів і економічний розвиток.

Інструменти регулювання міжнародної торгівлі залежно від рівня їх застосування можна поділити на багатосторонні та двосторонні. Така класифікація відображає механізми координації торговельної політики між державами та особливості формування міжнародних торговельних відносин.

Європейський Союз є найбільшим і найрозвиненішим інтеграційним об'єднанням сучасності, до складу якого входять 27 європейських держав. Завдяки високому рівню економічної та політичної інтеграції ЄС виступає ключовим центром розвитку європейського регіону та одним із провідних суб'єктів світового господарства.

Проведені дослідження свідчать про вагомую роль Європейського Союзу у світовій економіці та міжнародній торгівлі. За підсумками 2024 року на країни ЄС припадало 16,5 % світового валового внутрішнього продукту та 5,6 % населення світу. Водночас Союз забезпечував 30,1 % світового експорту товарів і послуг та 29,6 % світового імпорту, що підтверджує його статус одного з ключових центрів глобальної торговельної діяльності.

Розширення торговельно-економічних відносин між Україною та країнами Європейського Союзу має важливе значення для економічного розвитку держави. Співпраця з ЄС є одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики України, оскільки забезпечує не лише доступ до європейського ринку, а й стимулює модернізацію виробництва, підвищення

конкурентоспроможності продукції та впровадження європейських стандартів українськими виробниками.

У 2024 році Європейський Союз залишався найбільшим торговельним партнером України, на який припадало 53,8 % загального обсягу торгівлі товарами країни. Водночас Україна посіла 16-те місце серед торговельних партнерів ЄС, забезпечивши 1,3 % від загального обсягу торгівлі товарами Європейського Союзу у 2024 році. Загальний обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС досяг 67,2 млрд євро. Такий розвиток торговельних відносин підтверджує поглиблення економічної інтеграції України до європейського економічного простору та зростання ролі ЄС як ключового ринку збуту української продукції.

Зовнішньоекономічна діяльність і міжнародна торгівля відіграють визначальну роль у забезпеченні економічного розвитку України, формуванні її конкурентних переваг та інтеграції до світового господарства. Водночас аналіз сучасного стану зовнішньої торгівлі дозволив виявити низку системних проблем і негативних тенденцій, які стримують ефективність зовнішньоекономічної діяльності. Серед основних викликів слід виокремити значну диференціацію зовнішньоторговельних зв'язків, переважання сировинної складової в структурі експорту, високий рівень залежності від імпорту окремих видів продукції та енергоносіїв, а також значну чутливість національної економіки до змін кон'юнктури світових ринків.

Дослідження підтвердило, що інтеграційна стратегія України є одним із ключових чинників забезпечення довгострокового соціально-економічного розвитку, підвищення міжнародної конкурентоспроможності та адаптації економіки до сучасних глобалізаційних процесів. Ефективність інтеграції безпосередньо залежить від спроможності держави здійснювати інституційні реформи, забезпечувати гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами та створювати сприятливі умови для модернізації виробничого потенціалу. Проведений аналіз нормативно-правової бази

засвідчив позитивну динаміку у напрямі адаптації законодавства до вимог міжнародних економічних інституцій та європейських стандартів.

З метою підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності та прискорення інтеграційних процесів доцільно продовжити реалізацію структурних реформ у сфері державного регулювання зовнішньої торгівлі. Пріоритетними напрямками мають стати спрощення митних процедур, цифровізація зовнішньоекономічних операцій, удосконалення механізмів залучення іноземних інвестицій, підвищення прозорості державного управління та покращення умов ведення бізнесу. Важливого значення набуває також підтримка експортоорієнтованих підприємств шляхом розширення доступу до фінансових ресурсів, страхування експортних ризиків та розвитку інструментів державної підтримки експорту.

Особливу увагу необхідно приділити стимулюванню інноваційної діяльності та розвитку цифрової економіки як важливих чинників підвищення конкурентоспроможності України на міжнародних ринках. Доцільним є розширення програм фінансування наукових досліджень і розробок, підтримка високотехнологічних підприємств, активізація міжнародного науково-технічного співробітництва та створення сприятливих умов для комерціалізації інновацій. Водночас важливо забезпечити ефективне функціонування інституцій, відповідальних за реалізацію інтеграційної політики, що сприятиме більш результативному впровадженню стратегічних ініціатив та досягненню поставлених цілей.

Таким чином, успішна інтеграція України у світову економічну систему потребує комплексного підходу, який поєднує інституційні перетворення, технологічну модернізацію, розвиток людського капіталу, підтримку інновацій та поглиблення міжнародного економічного співробітництва. Реалізація зазначених заходів створить передумови для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, зміцнення її стійкості до зовнішніх викликів та забезпечення сталого економічного розвитку в довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюлетень стану торговельних відносин між Україною та ЄС у 2024 році. (оновлено 01.08.2025). Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukU>
2. Вільна торгівля між Україною та ЄС: перспективи та виклики. Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/ukraine-eu-market-challenges/>
3. Гарасимлюк М. В. Олех К. А. Сучасний стан та розвиток зовнішньої торгівлі України з ЄС. Економіка і регіон. 2025. № 4(99). С. 40-48.
4. Григорова-Беренда Л.І., Каверіна К.О. Торговельна політика та зовнішня торгівля Європейського Союзу. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2022. №16. С. 6-15.
5. Григорова-Беренда Л.І., Шуба М.В. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навчальний посібник. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 136 с.
6. Данілова К.І. Спадщина Д. Рікардо у ХХІ столітті: теорія порівняльних переваг крізь призму історико-інституціонального аналізу. URL: https://www.researchgate.net/publication/323760445_Spadsina_D_Rikardo_u_HNI_stolitti_teorija_porivnalnih_perevag_kriz_prizmu_istoriko-institucionalnogo_analizu
7. Дністрян Д. С., Дністрян Д. С. Пріоритети торговельного співробітництва України з ЄС. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Випуск 45. С. 20-25.
8. Єріна І. В. Міжнародна торгівля послугами: тенденції розвитку і структура українського ринку. Статистика та економіка, аналіз. 2012. № 4. С. 39-44.
9. Залізнюк В. П. Інтеграційна стратегія України: сучасні виклики для економіки та конкурентоспроможності. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2025. № 15. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/314>
10. Казакова Л., Мікулін І. Зовнішньоторговельна політика України: понятійно-категоріальний апарат. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 39. С. 79-83.
11. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-taih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>

12. Кизима М. О., Матюшенко І. Ю. Оцінка наслідків членства України у світовій організації торгівлі: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2014. 212 с.
13. Козак Ю. Г. Міжнародна торгівля: навчальний посібник / Ю. Г. Козак, Н. С., Н. В. Притула та інші. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 272 с.
14. Козик В. В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 406 с.
15. Конкурентоспроможність Європи в новій глобальній економіці: навчальний посібник. / Федулова С.О., Задоя А.О., Магдіч А.С. Задоя О.А. та ін. – Дніпро. 2025. 244 с.
16. Кубатко О. В., Пімоненко Т.В. Торговельна політика ЄС та Україна: навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2019. 143 с.
17. Курцев О.Ю., Кощєєва Д.О. Регулювання міжнародної торгівлі: види та інструменти. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2022. №6 (267). С. 31-36.
18. Лимар В.В., Сафаров У. А. Сутність поняття та основні показники міжнародної торгівлі. Економіка і організація управління. 2024. № 2(54). С. 29-41.
19. Липов В.В. Міжнародна економіка: світова економіка та міжнародні економічні відносини. Модуль 2. Міжнародні ринки та форми міжнародної економічної взаємодії. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. 368 с.
20. Міжнародна економіка: підручник / за ред. В. Г. Герасимчука, С. В. Войтка. – Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, Видавництво «Політехніка», 2024. 532 с.
21. Мотузка О., Скиба Г. Напрями та інструменти розвитку зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. Вісник Хмельницького національного університету. 2023. № 4. С. 252–258.
22. Національні інструменти державного регулювання міжнародної торгівлі. URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/mign-economika/2089-natsionalni-instrumenti-derzhavnogo-regulyuvannyamizhnarodnoji-torgivli.html>

23. Олійник О., Ксендзук В. Державна зовнішньоторговельна політика як об'єкт дослідження в наукових працях українських та закордонних дослідників. Економіка, управління та адміністрування. № 4(94). 2020. С. 123–130.
24. Орлов І., Ксендзук В. Механізм державного управління зовнішньоторговельною діяльністю в умовах впливу ризиків. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 113–117.
25. Пархоменко Н. О. Вплив тенденцій розвитку глобального середовища на діяльність бізнес-систем. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2020. №12. С. 59–68.
26. Птащенко О. В., Вовк В. А. Особливості торговельного співробітництва України в сучасних умовах глобалізації. Бізнес Інформ. 2021. №4. С. 42– 47.
27. Птащенко О. В., Зима О. Г., Костіна К. С., Лаврінченко М. В. Міжнародний маркетинг як дієвий інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2021. №3 (267). С. 128-135.
28. Резніков В. В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2020. Вип. 1. С. 66–72.
29. Румянцев А.П., Башинська А.І., Корнілова І.М., Коваленко Ю.В. Міжнародна торгівля. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. 376 с.
30. Самуельсон, П. Економіка. Львів: Світ, 1993. 495 с.
31. Торгівельна політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* європейського союзу : монографія. Київ: Держ. департамент з питань адапт. законодавства, 2009. 140 с.
32. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text.
33. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? Українська правда. URL:

<https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>

34. Федотова Ю.В. Особливості торговельної політики країн Європейського Союзу. Проблеми системного підходу в економіці: Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. Випуск №3 (71). С. 41-46.
35. Цятковська А. М. Євроінтеграційна стратегія України: генеза та особливості реалізації. Theory and Practice of Jurisprudence. 2019. Вип. 2, № 16. URL: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2019.16.186009>
36. Чентуков І. Ю. Торговельна політика Європейського Союзу в сучасних умовах. Вісник Маріупольського Державного університету. 2015. № 10. С. 87-95.
37. Шляхи солідарності ЄС – Україна. Європейська Комісія. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_uk
38. Шнирков О. І. Спільна торговельна політика Європейського Союзу : курс лекцій. 2019. 23 с.
39. Шуба М. В., Тимофєєва В. О. Сучасний стан і перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з Європейським Союзом. Бізнес-інформ. 2024. № 8. С. 32–38.
40. Щербина С. В. Торговельна політика: конспект лекцій для слухачів спеціальності «Державне управління». Київ: НАДУ, 2020. 60 с.
41. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України. Слово і діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayinysoyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>
42. Яковюк І.В., Єфремова К.В., Новіков Є.А. Економічна безпека і роль колективного Заходу у поствоєнному відновленні України. Право та інновації. 2022. № 2 (38).С. 19-26.

ЗГОДА здобувача освіти Державного університету економіки і технологій про перевірку кваліфікаційної роботи на прояви академічного плагіату та розміщення в Репозитарії ДУЕТ

Я, **Кадук Андрій Леонідович**, підтримую політику Державного університету економіки і технологій з академічної доброчесності і відкритого доступу. Стверджую, що кваліфікаційна бакалаврська робота **«Перспективи торговельних відносин між Україною та ЄС»** виконана самостійно та не містить академічного плагіату. Я не надавав і не одержував недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Державного університету економіки і технологій ознайомлений. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення норм академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Також я поінформований, що відповідно до пункту 5.8 «Положення про Репозитарій (електронну базу даних) Державного університету економіки і технологій» згадана робота буде розміщена в Електронному архіві Університету (Репозитарії ДУЕТ) та ознайомлений з умовами такого розміщення.

08.06.2026

А. КАДУК